

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav hospodářských a sociálních dějin

Bakalářská práce

Adelaida Wernischová

**J. B. Souček – evangelický intelektuál v rozbouřených vodách
třetí republiky**

J. B. Souček – a Protestant Intellectual in the Heavy Sea of the Third
Republic

Praha 2023
Ph.D.

Vedoucí práce: Doc. Mgr. et Mgr. Matěj Spurný,

Poděkování:

Děkuji Doc. Mgr. et Mgr. Matěji Spurnému, Ph.D. za konzultace, veškeré jeho připomínky a především za jeho vstřícnost. Dík patří i Mgr. Adéle Šmilauerové, Ph.D. a Vendule Zejfartové za pomoc s orientací v archiváliích a doc. Janu Roskovcovi, Ph.D. za zpřístupnění dalšího materiálu.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 22. května 2023

Adelaida Wernischová

Klíčová slova (česky)

J. B. Souček, ČCE, třetí republika, křesťanství a politika, diskurz

Klíčová slova (anglicky):

J. B. Souček, Evangelical Church of Czech Brethren, Third Republic, Christianity and Politics, Discourse

Abstrakt (česky)

Práce se zabývá Josefem Bohumilem Součkem, jedním z předních evangelických intelektuálů v poválečném Československu. Čeští protestanté byli nepochybně jednou ze skupin ovlivňujících veřejné mínění i přes svou relativní nepočetnost. Je-li ovšem skloňováno nějaké jméno evangelického velikána z tohoto období, bývá to nejčastěji jméno J. L. Hromádky, v jehož stínu zůstávají ostatní figury z lůna Českobratrské církve evangelické poněkud skryty. Tento text by se tedy měl zabývat jedním z Hromádkových mladších kolegů, kteří v poválečném Československu nepochybně rovněž měli své významné místo.

J. B. Souček se stal důležitou postavou už během protektorátu, kdy vedl pololegální bohoslovecké kurzy. Po 2. sv. válce působil jako profesor na evangelické bohoslovecké fakultě, v 60. letech se stal jejím proděkanem a posléze děkanem. Kromě činnosti teologické, exegetické a učitelské se věnoval ovšem i vstupům do veřejného prostoru, zejména prostřednictvím publicistiky. Mezi lety 1946 a 1949 byl šéfredaktorem Křesťanské revue, svými články ale přispíval i do dalších periodik. Cílem práce je začlenit tuto postavu do kontextu širšího intelektuálního pole mezi lety 1945-48, vystihnout to, v čem se Součkův myšlenkový svět shodoval s dobovým diskurzem a v čem se mu naopak vymykal. Na základě pramenného výzkumu práce hledá odpověď na otázku, nakolik osobní zkušenost z předchozích turbulentních let ovlivnila Součkův pohled na další vývoj a které další vlivy ho formovaly. Poválečná léta totiž byla pro republiku bezpochyby dobou přerodu a otevřené budoucnosti. Další podstatnou otázkou je, nakolik J. B. Součka limitovaly hranice dobového diskurzu a nakolik musel své názory ve veřejném prostoru přizpůsobovat.

Abstract (in English):

This thesis deals with Josef Bohumil Souček, one of the leading protestant intellectuals in the postwar Czechoslovakia. Czech protestants were undoubtedly one of the groups, that had an influence on the public opinion, although it wasn't a huge group. If it is written about any great protestant figure from this era, it is usually about J. L. Hromádka and other important members of Evangelical Church of Czech Brethren remain in his shadow. This text should thus go about one of Hromádka's younger colleagues, who had in postwar Czechoslovakia also an important place. J. B. Souček was a person of great importance already during protectorate, when he led half-legal theologian courses. After World War II he worked as a professor on an evangelical theological faculty, in 60s he became it's vice dean and then also a dean. Besides his theological, exegetical and teaching activities he entered public space also via journalism. Between 1946 and 1949 he was an editor-in-chief of Christian revue, but he wrote articles also for other periodicals. The aim of the work is to make this figure a part of a wider intellectuall field between 1945 and 1948, find the things which had Souček's world of meanings in common with discourse of his period and which differed. On the basis of source research thesis seeks an answer for the question, how Souček's experience from previous turbulent years influenced his sight on other development and which were the other main forming influences. Postwar years were definitely a time of rebirth and an open future for the republic. Another important question is, how was Souček limited by the boundaries of the period-specific discourse and how he had to adapt his opinions in the public space.

Obsah

1. Úvod.....	7
1.1 Otázky	9
1.2 Použité zdroje.....	9
2. Součkův základní životopis.....	11
2.1 Akademická Ymka.....	13
2.2 Souček učitel	15
2.3 Součkova nátura	17
2.4 Myšlenkové vlivy.....	18
3. „Rozbouřené vody třetí republiky“	26
4. J. B. Souček jako aktér diskurzu třetí republiky	31
4.1 Odsun Němců.....	31
4.2 Souček – „homo politicus“.....	35
4.3 Zkušenost protektorátu.....	36
4.4 Šok Únorem	37
4.5 Duchovní základy demokracie.....	40
4.6 Víra a svět	45
4.7 Vliv T. G. Masaryka	48
4.8 Křesťanství a socialismus	50
4.9 Zachovat církev, zachovat fakultu?.....	52
5. Závěr	55
5.1 Souček v diskurzu třetí republiky	55
5.2 Součkovy role	57
5.3 Součkova sebereflexe.....	59
5.4 Shrnutí.....	60
Bibliografie	62

1. Úvod

Cílem práce je představit mezi širší veřejností nepříliš známého evangelického intelektuála, prof. Josefa Bohumila Součka a jeho postoje k politickému vývoji v Československé republice po druhé světové válce. Tyto postoje by měly být zasazeny do kontextu jeho myšlenkového světa i dobového diskurzu a jeho podmínek. Zkoumání tohoto pole, jeho limitů i možností a jednotlivých aktérů, v jeho rámci se pohybujících, je samo o sobě velmi inspirativní. Při důkladném promyšlení může posloužit i komparaci s utvářením různých diskurzů v jiných obdobích, včetně současnosti. Bližší pohled na Součkovu postavu zároveň může přispět k lepšímu pochopení pozice českých evangelíků za třetí republiky. Tato skupina byla na jednu stranu rozmanitá, někdy snad až roztržštěná, na druhou stranu ovšem některé podstatné konstitutivní prvky sdílela.

Přes svou relativní nepočetnost byli českoslovenští protestanté jednou z vlivných intelektuálních skupin už za první republiky. Přesto jim nebyla vždy věnována pozornost v náležitém rozsahu. Bradley F. Abrams kupříkladu ve své knize *The Struggle for the Soul of the Nation* dělí účastníky intelektuálního diskurzu třetí republiky na čtyři skupiny: intelektuály komunistické, demokraticky-socialistické, římsko-katolické a protestantské.¹ Tam, kde je na stranách knihy poskytnut prostor právě protestantům, ovšem často zaznívají především hlasy z Československé církve, byť ta vlastně tradiční protestantskou církví nebyla. Sám Abrams si toho je vědom a řadí ji k protestantům spíše pro jistou názorovou blízkost. Hovoří-li se jmenovitě o členech největší čs. protestantské církve (tedy Českobratrské církve evangelické), prodere se do povědomí jako první zejména prof. Josef Lukl Hromádka. Jeho osobní postoj k poválečnému historickému vývoji byl ovšem značně specifický a zdaleka nereprezentoval pohled všech ostatních důležitých intelektuálních figur ČCE. Názorová rozmanitost byla nepochybně posílena dosti autonomním postavením evangelických intelektuálů a akademiků.

Operujeme-li s pojmem „intelektuál“, je potřeba ho naplnit poněkud konkrétnějším obsahem. Pravdou ovšem je, že to není úkol jednoduchý. V různých prostředích a kulturních tradicích se mohou pojetí složení skupiny „intelligence“ značně odlišovat. Alespoň pro účely této práce se tedy pokusím vytvořit poněkud konkrétnější definici. V kontextu předkládaného studia lze za intelektuály považovat osoby, které jsou obdařeny

---

¹ ABRAMS, Bradley F. *The Struggle for the Soul of the Nation: Czech Culture and the Rise of Communism*. Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2005.

určitým vědomostním a myšlenkovým rozhledem (ať už opřeným o nějakou oficiálně stvrzenou kvalifikaci, či nikoliv). Tento rozhled uvědoměle využívají k podložení vlastních postojů a výroků, kterými velmi často vstupují i do veřejného prostoru. Tato legitimita je uznávána nejen jimi samotnými, ale také přinejmenším určitou částí společnosti, jež uznává jejich „symbolický“ společenský kapitál.² Lidé, kteří přijímají názory těchto postav, si je tedy propojují s jejich intelektuální výbavou. Zda tyto názory budou pro sebe považovat za orientační, je ovšem otázka jiná.

Sledovat intelektuální postavy není pouhým pohledem do starožitnictví vyčnívajícími individualit. V Čechách má poměrně silný vliv intelektuálů ve veřejném prostoru hluboko sahající kořeny. I pro zkoumání třetí republiky je tedy potřeba počítat s nimi jako s osobami obdařenými vysokým stupněm společenské autority a do jisté míry i politické legitimacy.³ Vědci i umělci se stali důležitými nositeli národní identity už v době národního obrození a bojů mezi Čechy a Němci. V období, kdy intelektuální a kulturní aktivita nahrazovala aktivitu politickou, byla jejich role naprosto klíčová. Svou roli sehrály i sociální kořeny české inteligence, podporující její popularitu a zapojování do národního politického života.⁴ Více autorů hovoří o výraznějším vlivu českých (případně středoevropských) intelektuálů na výsledné rozhodování společnosti než kupříkladu v zemích západní Evropy nebo ve Spojených státech.⁵ To, jakým způsobem se myšlenky veřejně činných vědců, politiků, umělců a dalších výrazných postav skutečně propisovaly do širšího povědomí a působily na „lid“ a „národ“ jako celek, je ovšem pochopitelně velmi ošemetnou otázkou. Pro alespoň částečné zodpovězení by bylo třeba dalšího rozsáhlého výzkumu. Pochopit zakotvení a integritu jednotlivce, který je zdrojem výrazných myšlenek, ovšem může být jakýmsi prvním krůčkem na cestě. Věřím, že tyto skutečnosti nejsou od dopadu vysílaných myšlenek na společnost úplně odtrženy, byť od jistého okamžiku mohou artikulované myšlenky nabývat vlastního života velmi intenzivně.

Přesto je potřeba rozlišovat mezi myšlenkami soukromými, které podávají pouze vnitřní vysvětlení některých autorových postojů, a mezi veřejně artikulovanými tezemi. Práce se do určité míry snaží zohlednit obojí, ale klade důraz především na Součkovu zapojení ve veřejném diskurzu. Důvodem pro takové zkoumání je přesvědčení, že realita

---

² BOURDIEU, Pierre. *Teorie jednání*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 1998.

³ ABRAMS, Bradley F. *The Struggle for the Soul of the Nation: Czech Culture and the Rise of Communism*. Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2005., str. 40.

⁴ tamtéž, str. 40.

⁵ tamtéž, str. 52.

není jazykem a diskurzem pouze zprostředkována, nýbrž je jimi také podstatným způsobem vytvářena.⁶

1.1 Otázky

Hlavní otázkou práce je, kterými svými názory a výroky Josef Bohumil Souček do dobového diskurzu třetí republiky zapadal a ve kterých naopak vybočoval. Dále se práce snaží hledat myšlenkové vlivy, které k těmto shodám nebo vybočením mohly Součka vést.

Další z podstatných otázek, které práci prostupují, je, jakým způsobem ovlivňuje v politických postojích v turbulentních dobách angažovaná příslušnost ke křesťanské církvi. Stává se v období těžkého rozhodování podporou k činu, nebo mu spíše brání? A jaké další faktory tuto skutečnost ovlivňují u konkrétního individua?

Kromě ideových vlivů je ovšem potřeba pátrat i po vlivech sociálních. Jak napovídá název práce, jednou z určujících charakteristik Josefa Bohumila Součka byla dle autorky příslušnost k intelektuální elitě. Toto zařazení (a vědomí o něm) také nepochybně mělo vliv na jeho rozhodování, vystupování, ba především vůbec na posuzování světa a lidí okolo. Podobně jako u náboženského přesvědčení je i zde zajímavé sledovat charakteristické projevy u konkrétního jedince a snažit se vystopovat, čím ho činí signifikantním. Role intelektuála ovšem nebyla zdaleka jedinou, kterou Souček zastával. Takových rolí, kterého ho nějakým způsobem ovlivňovaly, ať už vědomě či nevědomě zastávaných, bylo podstatně víc a mohly různým způsobem ovlivňovat aktérovu dráhu a jeho rozhodování se uvnitř pole možností.⁷ Práce se tedy pokusí alespoň načrtnout tyto různé role a naznačit, nakolik se mohly u Součka ve sledovaném období třístit, neutralizovat nebo naopak vzájemně posilovat.

1.2 Použité zdroje

Při studiu myšlenkového světa J. B. Součka se práce opírá na prvním místě o jeho vlastní texty. Jsou to jak vydané brožury a články, tak materiály nepublikované. Zatímco vydané materiály ukazují, čím a jak chtěl Souček vstupovat do veřejného prostoru, v nevydaných pramenech lze sledovat i opatrnější, na veřejnost nevypuštěné obavy a pochyby. Největší část je shromážděna v pozůstalostním fondu J. B. Součka v Ústředním církevním archivu. Zde je k dispozici Součkova korespondence v několika jazycích (pracovní i

---

⁶ IGGERS, Georg G. *Dějepisectví ve 20. století*. 1. vydání. Praha: NLN, 2002., str. 124.

⁷ BOURDIEU, Pierre. *Teorie jednání*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 1998.

osobní), dále některé jeho poznámky a texty přednášek a kázání. Pomocným zdrojem je i soukromá sbírka dopisů J. B. Součka z poválečného období skotskému příteli Robertu Smithovi, poskytnutá Součkovým vnukem J. Roskovcem. Dopisy do zahraničí zajímavým způsobem doplňují domácí korespondenci, neboť se obsahově i formou nesou často v poněkud odlišném duchu. To ilustruje právě i skutečnost, že některé věci si Souček v poválečném domácím prostředí netroufl formulovat stejným způsobem jako v dopisech do ciziny. V Součkově díle bude sledováno především období mezi lety 1945 a 1948, ale u některých konkrétních témat je nutno studovat přesahy i do dob dřívějších a pozdějších. Jedině to umožňuje pátrat po kořenech některých postojů a studovat jejich kontinuity i proměny v čase.

Kromě vlastních Součkových textů je perspektiva rozšířena i o texty pocházející od jeho souputníků – zejména učitelů, přátel a studentů. Jedná se opět o vydané publikace, články, paměti, případně deníky. Právě tyto prameny umožňují jiný úhel pohledu, než který nabízí sám sledovaný aktér. Skrze ně lze také hledat styčné body i názorové rozpory mezi J. B. Součkem a dalšími postavami vystupujícími ve třetí republice.

Z použité literatury jsou pro práci stěžejní především dvě díla: *The Struggle for the Soul of the Nation: Czech Culture and the Rise of Communism* (B. F. Abrams) a *Mezi Východem a Západem: České politické diskurzy 1945-1948* (Ch. Brenner). Tyto dvě publikace velmi zajímavým způsobem popisují myšlenkový a literární diskurz třetí republiky. Snaží se vysvětlit jeho hranice, přístupy a postavení aktérů, kteří do něj vstupují, i spoluutváření politické skutečnosti jeho prostřednictvím. Oba autoři se určitým způsobem zmiňují i o československých evangelících jako o určitém proudu, který do veřejné diskuse vstupuje ze specifických pozic. Jedná se ovšem přeci jen o skupinu menšinovou a není jí věnováno příliš mnoho prostoru. J. B. Souček tedy ani v jednom díle nefiguruje a jeho dodatečné zařazení do myšlenkového pole třetí republiky může být přínosné. Zároveň o Součkovi dosud nebyla vydána žádná souborná práce, ač svůj otisk v poválečné generaci českých protestantů zanechal výrazným způsobem.

Z metodologického hlediska byla podstatným impulzem také četba *Teorie jednání* Pierra Bourdieu, která vedla ke snaze doplnit zkoumání idejí o sociální kontext. Bourdieu rovněž nabízí rámeček pro zkoumání lidského života jako „dráhy“. Zdůrazňuje tedy pouze omezenou spojitost mezi jednotlivými postoji člověka v proměnách času a prostoru. Takový pohled je přinejmenším inspirativní, byť mám za to, že představa integrity a kontinuity v životě jednotlivce by neměla být pouštěna nijak zbrkle a radikálně.

2. Součkův základní životopis

Josef Bohumil Souček se narodil jako syn Josefa Součka, faráře reformované církve – a později i prvního synodního seniora Českobratrské církve evangelické – v roce 1902.⁸ Dalo by se říci, že sám tedy byl vlastně o 16 let starší než církev, jejímž velmi aktivním členem byl až do své smrti. Takový výklad by ovšem byl poněkud zjednodušující, protože Českobratrská církev evangelická se nestala žádným novátorským útvarem (jako kupříkladu Československá církev), nýbrž organickou unií reformované a luterské církve, jejichž kořeny na našem území sahají hluboko do časů reformačních. Českobratrská církev evangelická vznikla oficiálně sjednocovacím sněmem uspořádaným roku 1918. Šlo o bezprostřední reakci na rozpad rakousko-uherské monarchie a vytvoření samostatného československého státu. České sbory helvétského a augsburského vyznání se spojily, aby vytvořily svébytnou národní církev, opírající se o základy české reformace, zároveň ovšem vědomě navazující na reformaci světovou. Proces byl do určité míry uspíšen a ovlivněn bouřlivými revolučními událostmi – a plně ušetřen nebyl ani vzednutí nacionalismu –, ale plánován byl částí českých evangelíků již dříve.⁹

Rozhodující vliv na Josefa Bohumila měl jeho otec, který se stal první vůdčí figurou této církve.¹⁰ Nerozhodne-li se dítě z vlivu svých rodičů v rámci generačního vzdoru nebo z jiných důvodů vytrhnout, často naopak kráčí v jejich šlépějích o to pevněji. Právě u J. B. Součka lze pravděpodobně takový vývoj sledovat. Víře a aktivní práci pro církev totiž zasvětil svůj život výjimečně činorodě a zapáleně.

Josef Bohumil studoval teologii a historii v Praze, Paříži, Aberdeenu a Basileji.¹¹ Právě tato zahraniční zkušenost byla pro Součka nepochybně klíčová. Po celý zbytek života prokazoval velkou horlivost pro setkávání se se zahraničními teology (což je koneckonců pro člověka vědecky zaměřeného téměř nezbytné). Prokazoval rovněž živý zájem o stav církví v ostatních zemích. Zvláštní slabost měl Josef Bohumil pro Velkou Británii – to dokazuje mimo jiné jeho čilá korespondence se skotským přítelem a misionářem Robertem Smithem. Zdá se, že o to víc musel trpět v dobách, kdy bylo možno

---

⁸ HALAMA, Ota, ROSKOVEC, Jan (ed.). *STO LET evangelické teologické fakulty v Praze*. Praha: Evangelická teologická fakulta Univerzity Karlovy, 2019., str. 79

⁹ WERNISCH, Martin. *Evropská reformace, čeští evangelíci a jejich jubilea*. 1. vydání. Praha: Kalich, 2018., str. 212-216.

¹⁰ ŠIMSA, Jan. Josef B. Souček – orientační osobnost. *PROTESTANT – nezávislý evangelický měsíčník*. Č. 9 (2002) [online]. [cit. 26. 11. 2022] Dostupné z: <https://protestant.evangelnet.cz/josef-b-soucek-orientacni-osobnost>

SOUČEK, Josef Bohumil. *Slovo – člověk – svět*. 1. vydání. Praha: Kalich, 1982., str. 138-139.

¹¹ HALAMA, Ota, ROSKOVEC, Jan (ed.). *STO LET evangelické teologické fakulty v Praze*. Praha: Evangelická teologická fakulta Univerzity Karlovy, 2019., str. 79

být v kontaktu se zahraničím vlastně jen omezeně. Takové pochmurné etapy zažil hned dvě – první v období protektorátu, druhou za státního socialismu. Pravdou ovšem je, že ve druhém jmenovaném období mu cestování za hranice ani příliv informací ze zahraničí nebyly znemožněny úplně. Obé bylo rozhodně omezeno značně, ale v něčem byl Souček o to vděčnější za možnosti, které mu zůstaly. Navíc pro něj byla do určité míry zajímavá i jistá změna orientace v zahraničním kontaktu. Ve druhé zmíněné etapě se Souček mohl setkávat především s bezprostředními sousedy (zejména z Německa), což vlastně vítal i jako zajímavou změnu.

Několikero studovaných oborů (teologie, dějepis, zeměpis¹²) svědčí o šíři Součkových zájmů. Tu ukazují ještě důkladněji i další svědectví o jeho osobě. Jan Šimsa, syn jednoho z jeho blízkých přátel a spolupracovníků Jaroslava Šimsy, vzpomínal na otcova přítele takto: „*Získal důkladné vzdělání theologické, filologické a zvláště filosofické, což z něho – samozřejmě při celoživotním studiu – utvořilo nejmnohostrannější osobnost našeho protestantismu. K tomu si připočtete zájem o politiku, soudobé dějiny (geopolitiku), o hudbu (chodil na koncerty s velkými deskami plnými not), o historii a přírodní vědy. Na vycházkách s církevním radou Bohumilem Valešem do okolí Prahy nosili klíč k určování rostlin – pro případ, že by některou kytičku ještě neznali latinsky, anglicky a česky.*“¹³

Je až s podivem, kolik činností dokázal J. B. Souček do svého programu vměstnat. Během svého života sepsal a vydal celou řadu děl theologických, katechetických i exegetických. Stal se i jedním z důležitých hybatelů stojících u zrodu nového ekumenického překladu Bible.¹⁴ Pravdou ovšem je, že šíře záběru do určité míry komplikovala dostatečné soustředění na jednu konkrétní věc. Souček sám si kupříkladu opakovaně musel povzdechnout, že čte tolik různých věcí, že nestíhá věnovat vlastnímu psaní tolik času, kolik by asi měl.¹⁵ Zejména jako biblista a odborník na Nový zákon po sobě ale zanechal stopu skutečně výraznou. V letech 1930-1945 kloubil činnost akademickou také s výkonem úředním, neboť působil jako tajemník Synodní rady ČCE.¹⁶

---

¹² SOUČEK, Josef Bohumil. *Slovo – člověk – svět*. 1. vydání. Praha: Kalich, 1982., str. 141.

¹³ ŠIMSA, Jan. Josef B. Souček – orientační osobnost. *PROTESTANT – nezávislý evangelický měsíčník*. Č. 9 (2002) [online]. [cit. 26. 11. 2022] Dostupné z: <https://protestant.evangelnet.cz/josef-b-soucek-orientacni-osobnost>

¹⁴ HALAMA, Ota, ROSKOVEC, Jan (ed.). *STO LET evangelické theologické fakulty v Praze*. Praha: Evangelická theologická fakulta Univerzity Karlovy, 2019., str. 79.

¹⁵ SOUČEK, Josef Bohumil. *Slovo – člověk – svět*. 1. vydání. Praha: Kalich, 1982., str. 156-157.

¹⁶ HALAMA, Ota, ROSKOVEC, Jan (ed.). *STO LET evangelické theologické fakulty v Praze*. Praha: Evangelická theologická fakulta Univerzity Karlovy, 2019., str. 79.

Kromě publikační činnosti velkou část času věnoval také výuce na bohoslovecké fakultě – a to jak přednáškám pro bohoslovce, tak pro širší veřejnost. Po válce byl jmenován mimořádným profesorem Nového zákona se zpětnou platností od roku 1940, v roce 1948 se stal profesorem řádným.¹⁷ V roce 1950 mu bylo svěřeno vedení biblické katedry a posléze se stal proděkanem Komenského evangelické bohoslovecké fakulty (1960-1966), později i děkanem (1966-1970).¹⁸

Už jen tento letný průlet tedy musí čtenáře upozornit na to, že i J. B. Souček byl stížen onou chorobou pilných, erudovaných a široce rozkročených akademiků, kteří nemohou za celý svůj život stihnout ani zlomek z toho, co by chtěli nebo měli. V několika dopisech svému skotskému příteli Robertu Smithovi z 50. let se Souček zmiňuje o obzvlášť těžkém pracovním břemeni, které ho zaměstnává. Spolu s množstvím dalších spolupracovníků v té době J. B. pracoval na nové biblické konkordanci a Smithovi si v listu posteskl: „*But it takes a tremendous lot of time and exertion, so that I am sometimes inclined to grumble at this, after all self-imposed burden! It prevents me largely to do other things which I should like to do, and which I feel I ought to do, like writing some more books!*“¹⁹ A jen o několik řádků níže v tomtéž dopise Souček hodnotí svou situaci lapidárně: „*But: ars longa, vita brevis!*“²⁰

2.1 Akademická Ymka

Součkův vliv sahal i mimo akademickou sféru. Byl aktivním členem Akademické YMCY (studentského křesťanského sdružení) a účastnil se celé řady jejích konferencí a dalších akcí, nejen jako přednášející. Akademická Ymka vznikla při odštěpení explicitně křesťanské skupiny od v roce 1920 vzniknuvšího Obrodného hnutí československého studentstva. Akademická Ymka se tak stala součástí Československé Ymky, kterou pomohli zakládat američtí sekretáři krátce po skončení první světové války. Propojení s americkou Ymkou i nadále zůstávalo živé a mělo nepochybně svůj vliv, přesto se stala československá odnož nepochybně svébytně národní. Od roku 1927 působila AY uvnitř Československé Ymky jako její do velké míry samostatný subjekt, a především jako jakési myšlenkové a ideologické centrum. Sdružovala zejména vysokoškolské studenty, napříč národnostmi i denominacemi. Mezi její hlavní tváře ovšem patřili J. L. Hromádka,

---

¹⁷ HALAMA, Ota, ROSKOVEC, Jan (ed.). *STO LET evangelické teologické fakulty v Praze*. Praha: Evangelická teologická fakulta Univerzity Karlovy, 2019., str. 80.

¹⁸ tamtéž.

¹⁹ Soukromý archiv J. Roskovce. SOUČEK, J. B. Dopis R. Smithovi, 5. 2. 1952.

²⁰ tamtéž.

Emanuel Rádl a sekretář Jaroslav Šimsa, kteří byli všichni členy Českobratrské církve evangelické. I přes proklamovaný důraz na ekumenismus se tedy do tváře Akademické Ymky nepochybně vtisklo leccos z ducha českého protestantismu.²¹

Jednu z mála ucelenějších studií o Akademické Ymce publikovala v roce 1967 v periodiku *Acta Universitatis Carolinae* Jiřina Šiklová. Při čtení tohoto příspěvku je potřeba pamatovat na dobu jeho vzniku. Akademická Ymka je zde hodnocena relativně kladně, ale přesto je popsána jako „buržoazně-demokratická organizace“ určená k výchově „funkcionální elity, hradní buržoazie“.²² Mnoho skutečností je ovšem v této studii vystiženo přínosným způsobem. Akademická Ymka je popsána jako uskupení, pro něž byla samozřejmostí orientace na západní demokracie. Ymkaři viděli jádro své činnosti v eticko-obrodné práci a v propagaci moderního křesťanství a jeho aktivního naplňování ve světě. Akademická Ymka se také stala jedním z nejpřímějších nositelů Masarykova odkazu. Kladla důraz na demokracii i křesťanský humanismus. Hlavním nástrojem Akademické Ymky byla diskuse. I to mohlo být jedním z důvodů, proč se dařilo Akademické Ymce účinně výchovně působit. Mladým lidem zde neměly být názory předkládány jako direktivní směrnice. Měli se cítit „spoluautory hledaných řešení“, sami své postoje utvářet a odůvodňovat a tím víc se za ně cítit odpovědní.²³

Výchova odpovědného, angažovaného individua byla jedním z hlavních cílů Akademické Ymky. Ymkařský individualismus neměl být egoismem, nýbrž „syntézou individualismu a kolektivismu, službou celku, národu, lidstvu, ovšem na základě rozvoje a priority individua“.²⁴

V roce 1927 Akademická YMCA začala vydávat časopis *Křesťanská revue*, který s přestávkou po dramatickém zastavení v roce 1939 vychází dodnes. J. B. Souček byl jedním z aktivních přispěvatelů a mezi lety 1945 a 1948 dokonce šéfredaktorem tohoto časopisu. Právě z toho, že byl J. B. Souček součástí společenství okolo *Křesťanské revue*, lze rovněž leccos vyčíst o jeho ideovém podhoubí. Redaktoři *Křesťanské revue* se vymezovali vůči bující liberální teologii a inspirování teologií Karla Bartha odmítali jakékoliv „kompromisy se světem“.²⁵ Politicky se rozhodně hlásili k Masarykovi a k první

---

²¹ ŠIKLOVÁ, Jiřina. *Akademická YMCA v Československu a její příspěvek k formování studentstva a inteligence*. Praha: *Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et Historica*. Č. 1 (1967), str. 61-94.

²² tamtéž, str. 63.

²³ tamtéž, str. 74.

²⁴ tamtéž, str. 77.

²⁵ NEŠPOR, Zdeněk R. *Století evangelických časopisů 1849-1948*. 1. vydání. Praha: KALICH, 2010., str. 126.

republice.²⁶ Snad do velké míry i v duchu Masarykovy „sociální otázky“ se dostávali do blízkosti křesťanského socialismu a byli ochotni s různými levicovými směry přinejmenším vést dialog, byť dialog kritický.²⁷ Křesťanská revue mezi evangelickými časopisy vynikala svou otevřeností a ochotou dotýkat se i témat relativně ožehavých. Stav věci se ovšem poněkud proměnil po roce 1948, kdy se opět stal šéfredaktorem J. L. Hromádka a duchu konsensu s novým režimem přizpůsobil i podobu revue.²⁸

2.2 Souček učitel

Přijmout poctivě učitelské povolání je potěšením i obětí téměř vždy. U Součka ovšem mohla vyniknout složka oběti (včetně podstoupení hmatatelného nebezpečí) obzvlášť, a to v období protektorátu, kdy byl Synodní radou pověřen vedením pololegálních kurzů pro bohoslovce.²⁹ Poté, co byla roku 1939 teologická fakulta okupačními úřady uzavřena³⁰, zůstaly právě tyto kurzy jedinou možností, jak připravovat a vychovávat budoucí duchovní, tak důležité pro pokrytí pastýřské péče a naplnění hlavního poslání církve. Zjitřená doba plná omezení snad ještě prohloubila vděk studentů. I Součkovo osobní učitelské nadání ovšem zřejmě vedlo ke zpětným kladným hodnocením. „*Zatím co v Jungmannově ulici před Husovým domem cvakaly ještě okované boty neporazitelné Wehrmacht a SS a Praha se skrývala před ochrannými spáry říšských protektorů, odbývaly se v zešeřelé místnosti Husova domu schůzky mladých adeptů theologie v ovzduší povznášející svobody ducha, vyzařující ze slov evangelia, z níž se těšili svorně učitel i žáci.*“³¹ Jeden z těchto žáků, Vlastimil Sláma, vzpomíná v roce 1946 ve sborníku vydaném k Součkově jubileu i takto: „*Filologický rozbor, věc zdánlivě formální a nezáživná, stejně jako jindy exegese, nás zavedly po stopách našeho nevtíravého a přece nabádavého učitele k zdůvodněným asociacím a vztahům daleké minulosti i blízké, často až nepříjemně blízké – takže jsme byli nuceni zavírat okna – přítomnosti. A tu zazněla zpravidla ona věta: ,Pánové, dovolte mi tento malý exkurs‘, doplněná někdy ujištěním, že tentokráte skutečně nebude dlouhý. Nic nevadilo, že zpravidla trval déle, než ohlášeno, poněvadž jsme to většinou ani nepozorovali, zaujati výkladem. Nezřídka přeskakovalo myšlenkové jiskření*

²⁶ NEŠPOR, Zdeněk R. *Století evangelických časopisů 1849-1948*. 1. vydání. Praha: KALICH, 2010., str. 127.

²⁷ tamtéž, str. 129.

²⁸ tamtéž, str. 127.

²⁹ HALAMA, Ota, ROSKOVEC, Jan (ed.). *STO LET evangelické teologické fakulty v Praze*. Praha: Evangelická teologická fakulta Univerzity Karlovy, 2019., str. 80.

³⁰ tamtéž, str. 13.

³¹ SLÁMA, Vlastimil. *Miscellanea exigua: Sborníček prací dr. J. B. Součkovi*. Praha: Spolek posluchačů Husovy čs. evangelické fakulty bohoslovecké v Praze, 1946., str. 53.

výkladu pana docenta i na nás, takže se ozvaly zprvu nesmělé dotazy a potom i další náměty, což je – podle mého soudu – věc tak vzácná, že by pro ni neměly být ani universitní katedry uzavřeny, vyjímaje situace plynoucí z nesmírného současného ‚zalidnění‘ vysokého učení.“³² V. Sláma výslovně zmiňuje, že studenti jsou zavázáni o to více, že jsou si vědomi, že J. B. Souček musel svou práci vědeckou kloubit s prací úřední (u Synodní rady).³³ Není tedy divu, že poté, co se takto osvědčil, pokračoval Souček ve svém učitelském působení i po válce.

Nahlédnutí do Součkovy korespondence ukazuje, že měl na své studenty poměrně výrazný vliv. Obraceli se na něj v osobních listech nejen s dotazy a prosbami, ale někteří také s důvěrným vypovězením svých zahraničních dojmů. Např. mladý Amedeo Molnár se omlouvá za délku listu (psaného společně s Luděkem Brožem) a v žertovné doušce dodává, že si za to profesor vlastně může sám, protože nikdo jiný v nich nevnucoval takovou důvěru.³⁴ Souček si tohoto svého postavení byl nepochybně vědom a třebaže za něj byl rád, jako by z něj měl také trochu obavy. Být podstatnou orientující figurou pro mladé studenty je nepochybně velkou zodpovědností, které se člověk může zaleknout. Souček se snažil studentům – se kterými měl z velké části také relativně důvěrný vztah – odpovídat otevřeně a upřímně a sdílet s nimi své myšlenky. Zároveň se ani v těchto dopisech neoprostil od své diplomatičnosti, jakoby ve snaze nepředkládat a nevnucovat něco, co by mohlo být považováno za příliš bernou minci.

Nasvědčovaly by tomu i vzpomínky mladší generace studentů, byť ty jsou z doby poněkud pozdější a hodnotí Součka staršího a našlapujícího již v křehčích podmínkách poúnorového režimu. Farář Miloš Rejchrt, který na evangelické teologické fakultě studoval v letech 1965-1970, vzpomíná kriticky především na vůči režimu loajálního J. L. Hromádku. Jakožto disident a v 80. letech i mluvčí Charty 77 Hromádkovi vytýká: „*Že by Kristus mohl být třeba mezi těmi, co je revolucionáři a komunisti mučili až umučili, to jsem od Hromádky neslyšel nikdy.*“³⁵ O Součkovi se vyjadřuje komplikovaněji, ale zajímavým způsobem vyjadřuje, jaký v něm vzbuzoval dojem. „*Souček byl jinej ale on to říkal už předem: Víte, já se bojím, já jsem vopatrnej A to říkal na potkání, takže už to přestalo fungovat jako omluva a stal se z toho návyk. Ale fakt je, že když Souček o něčem*

---

³² SLÁMA, Vlastimil. *Miscellanea exigua: Sborníček prací dr. J. B. Součkovi*. Praha: Spolek posluchačů Husovy čs. evangelické fakulty bohoslovecké v Praze, 1946., str. 53-54.

³³ tamtéž, str. 54.

³⁴ Ústřední archiv Českobratrské církve evangelické v Praze. Archivní fond: Pzst. J. B. Souček. Karton č. 11. BROŽ, L., MOLNÁR, A. Dopis J. B. Součkovi, 1. 12. 1945, Štrasburk.

³⁵ REJCHRT, Miloš. *O něco svobodnější: Rozhovory Štěpán Hájek – Michal Plzák*. Praha: Kalich, 2002., str. 46-47.

*mluvil, tak to bylo vždycky zajímavé. Na něm bylo vidět, že toho ví mnohem víc, než říká.*³⁶ I na dalších místech M. Rejchrt označuje Součka za opatrného, možná dokonce ustrašeného a v jednu chvíli ho počastuje dokonce ne zrovna přejnou přezdívkou „čajový suchar“.³⁷

2.3 Součkova nátura

Souček byl člověkem distingovaným, ale zároveň rozhodně ne pasivním. Do jisté míry ovšem zřejmě naplňoval i představu křehkého učence, který vyniká spíše v kláních myšlenkových a cítí se lépe mezi knihami nebo lidmi než v dobrodružné džungli. Svědčí o tom vzpomínka jednoho z jeho studentů Jakuba S. Trojana.

V létě 1950 právě Trojan vedl na středoškolské konferenci Akademické Ymky výlet, kterého se účastnil i profesor Souček se svou malou dcerou Lydií. Nečekané zhoršení počasí vedlo Jakuba Trojana k rozhodnutí zkrátit si cestu přes kopec, tedy o poznání dobrodružnějším terénem. Pokračování uvádím pro sugestivnost přímo Trojanovými slovy: „*Najednou slyším hlas profesora Součka: ‚Lydie, nemám brejle!‘ Lydii, jeho dceři, mohlo být tak čtrnáct let, držela se tatínka jako klíště. Pak začaly padat první kapky, tráva zvlhla, a na plochých kamenech se vytvořily první stružky. Brýle jsme nenašli, s největší pravděpodobností propadly škvírou do hučící vody dole pod velkými kameny. Profesor Souček, významný badatel, skvělý vykladač Nového zákona, který si poradil s lecjakým, ne zcela průhledným veršem řeckého textu, byl zcela bezradný. Nic neviděl, zůstal bezmocně stát, prohlásil, že bez brýlí nikam nepůjde, Lydie začala brečet. ‚Kde je vedoucí?‘ volal, ‚kdo nás odtud vyvede, takový nerozum, pustit se nahoru!‘ Ostatní mládež na nás mávala shora, a my jsme tu stáli bezradní. Marně jsem utěšoval pana profesora, který okřikoval dceru i mne, – ‚To je neodpovědné, zavést nás do takové divočiny!‘ Když Lydie spustila ještě víc a já jsem se ho snažil uklidnit, okřikl mne i Lydii větou, kterou nelze zopakovat.*“³⁸ Z krizové situace profesora Součka zachránil klidný sekretář vysokoškolských studentů Akademické Ymky Lubor Drápal. Do Součkovy paměti se ovšem prožité zapsalo důrazně.³⁹

Krátce po inkriminovaném lesním dobrodružství se konala svatba výše zmíněného Jakuba S. Trojana s jednou z dalších studentek teologické fakulty Karlou Schwarzovou. Ke sňatku jim poblahopřál i profesor Souček. Jeho přání se ovšem jako první dostalo do rukou

---

³⁶ REJCHRT, Miloš. *O něco svobodnější: Rozhovory Štěpán Hájek – Michal Plzák*. Praha: Kalich, 2002., str. 46-47.

³⁷ tamtéž, str. 150.

³⁸ TROJAN, Jakub S. *Rozhovory s pamětí: I. díl*. Středokluky: Zdeněk Susa, 2010., str. 101.

³⁹ tamtéž, str. 102.

Trojanova tchána, který „prohodil nezapomenutelnou větu: ‚Komu jsem to vlastně svěřil naši dceru?‘ Profesor Souček, zřejmě ještě pod dojmem nebezpečí, kterému byl vystaven při výletu před několika dny, chválil sice nevěstu, ale nešetřil obavami o osud jejího manželství s tak neodpovědným člověkem, jakým jsem v jeho očích byl.“⁴⁰

Po několika letech ovšem profesor Souček Trojana s rozpačitým úsměvem zastavil na chodbě fakulty a uznal, že to v dopise ke svatbě přehnal. I později se prý Souček k Trojanovi choval laskavě a na přání k šedesátinám mu odpověděl velmi vřelým dopisem, ve kterém psal o tom, že k němu vždy cítil respekt a že pro něj byl jedním ze studentů, kteří pro něj byli také „jakýmisi zkušebními a orientačními body, také povzbuzením někdy také zahanbením.“⁴¹

Zároveň mnoho střípků svědčí i o tom, že Souček nechtěl nechat být věci, které mu připadaly nesprávné. Své diplomatičnosti a smírného přístupu se nevzdával ani v polemikách, zato se jim nevyhýbal. Z vlastní iniciativy psal dopisy osobám, kterým měl potřebu něco vytknout, a neustával ani v konverzačních výměnách, dokud mu připadalo, že nějaká podstatná neshoda stále visí ve vzduchu a on musí svou odpověď ještě více vycizelovat, aby byla pochopena.

2.4 Myšlenkové vlivy

J. B. Součka nepochybně můžeme zařadit mezi české protestantské neoortodoxní teology, společně s jeho učitelem J. L. Hromádkou a dalšími kolegy „hromádkovci“ R. Říčanem, F. M. Dobiášem a J. B. Jeschkem.⁴² Velký vliv na tuto skupinu – a právě na Součka pravděpodobně ještě víc než na Hromádku – měl asi nejvýznamnější protestantský teolog polovice 20. století, v Německu působící Švýcar Karl Barth. Jeho dialektická teologie se stala pro protestantský svět významným dobovým impulsem, a byť česká neoortodoxní skupina nepřijímala jeho učení vždy kompletně, ale pracovala s ním kreativně, rozhodně i na ní zanechalo pozitivní vliv.

Zejména období po 1. sv. válce přineslo kritiku dosavadního silného proudu protestantské liberální teologie. Ta kladla důraz na historicko-vědecké bádání o křesťanství a Písmu. Mezi žáky velkých liberálních teologů se ovšem zrodila generace, která přišla s kritikou tohoto dosavadního směřování. Jedním z nejvýznamnějších hybatelů této kritiky

---

⁴⁰ TROJAN, Jakub S. *Rozhovory s pamětí: I. díl*. Středokluky: Zdeněk Susa, 2010., str. 102.

⁴¹ tamtéž, str. 131-132.

⁴² HALAMA, Ota, ROSKOVEC, Jan (ed.). *STO LET evangelické teologické fakulty v Praze*. Praha: Evangelická teologická fakulta Univerzity Karlovy, 2019., str. 37.

se stal švýcarský teolog působící v Německu, Karl Barth. Ten se vymezil vůči „papežství vědy“⁴³, pod kterým se liberálním teologům ztrácí slova Božího zjevení. Nový směr sdružil kromě Bartha i další teology jako byli Friedrich Gogarten nebo Emil Brunner okolo časopisu *Zwischen den Zeiten*. Proud si postupem času vysloužil i vlastní pojmenování dialektická teologie, teologie paradoxu nebo teologie krize. Společným jmenovatelem se totiž stalo zdůraznění absolutní závislosti člověka na Božím oslovení, Boží milosti. R. Gibellini úderně shrnuje pohled na lidské dějiny očima dialektických teologů. „*Lidské dějiny jako dějiny hříchu a smrti podléhají Božímu soudu, podléhají svému NE, dialektickému NE, které bude překonáno oním ANO, jež Bůh vysloví v Ježíši Kristu. Kristovo vzkříšení je vpádem nového světa do starého světa těla. Ve vzkříšení přichází nový svět Ducha svatého do styku se starým světem těla. Dotýká se ho ale jen jako tečna kruhu, bez narušení. A protože ho nenarušuje, dotýká se ho jako jeho vymezení, jako nový svět.*“⁴⁴

Impulzy vycházející z Barthovy a Brunnerovy teologie společně začali žáci se svým učitelem Hromádkou reflektovat na letních setkáních. Sám Hromádka ostatně Barthův přínos vystihl velmi důrazně v jednom ze svých dopisů švýcarskému teologovi z prosince 1936. Zde Hromádka píše: „*Slovo Boží se nám skrže Vaši práci stalo tím, čím nám mělo být vždycky.*“⁴⁵ Tak se postupem času utvořila generačně propojená, byť ne názorově monolitická, skupina bohoslovců, kteří usilovali o větší bohosloveckou určitost a konstruktivní podněty pro svou pastýřskou práci.⁴⁶ Svými důrazy připravovala tato setkání půdu pro tzv. „biblickou obnovu“ Českobratrské církve evangelické ve 40. letech.⁴⁷ Po vybidnutí církevního vedení skupina, jejíž setkání nabyla větší intenzity a organizovanosti, sepsala své postoje a veřejně vydala v roce 1934 tzv. Opatovické teze.⁴⁸

V tomto vývoji můžeme pozorovat jednu z vln pravidelně se opakujícího cyklu, kdy se mladší generace teologů určitým způsobem emancipuje a vymezuje se vůči svým učitelům i některým souputníkům. V takové pozici si pak často troufají ze svého pozměněného zorného úhlu různou měrou kritizovat církevní vedení, které se s touto kritikou musí nějakým způsobem vypořádat. V evangelickém prostředí je vůbec

---

⁴³ GIBELLINI, Rosino. *Teologické směry 20. století*. Karmelitánské nakladatelství, 2011., str. 21.

⁴⁴ tamtéž., str. 24.

⁴⁵ ŠTEFAN, Jan. *Karl Barth a ti druzí: Pět evangelických teologů 20. století. Barth – Brunner – Tillich – Althaus – Iwand*. 1. vydání. Brno: CDK, 2005., str. 270.

⁴⁶ FILIPI, Pavel. *Do nejhlubších hlubin: K stému výročí narození J. L. Hromádky*. 1. vydání. Praha: Kalich, 1990., str. 30.

⁴⁷ tamtéž.

⁴⁸ tamtéž.

nesnadné popsat přesný vztah onoho „vedení“ s individuální osobou faráře-teologa. Takový jednotlivec je vůči svému vedení vázán loajalitou (profesně, organizačně, pastoračně). Na druhou stranu je ale také do velké míry autonomní a kritický. Jak vůdčí postavy církve, tak onen jednotlivec jsou totiž podřízeni autoritě Písma, která stojí nade vším a nad všemi.

Jednou z takových svébytných postav byl právě i o něco starší Součkův učitel Josef Lukl Hromádka, bez nějž nelze Součkův myšlenkový svět nastínit. Právě on po celou dobu na Součka působil i jako jeho starší kolega. Navíc vystupoval v období od první republiky dál (a po druhé světové válce především) jako velmi výrazná figura, pro řadu věřících velmi inspirativní a orientující.

Už u Hromádky lze hledat kořeny blízkosti celé názorově příbuzné skupiny k osobě Tomáše Garrigue Masaryka. Ve své habilitaci se koneckonců zabýval Masarykovou filosofií náboženství. Již Hromádka ovšem Masaryka přijímal kriticky a tohoto muže s komplikovaným vztahem k náboženství a především k církvím překonal snad nejvýstižněji slovy: „*Křesťanství je více než humanita.*“⁴⁹ Od roku 1928 Hromádka působil jako profesor bohoslovecké fakulty. I přes svou oblibu mezi studenty byl ovšem ve svém myšlenkovém směřování zpočátku spíše osamocen. Postupný proces generační obměny ovšem jeho i jeho společníky dostal do popředí. K Hromádkově prosazení přispělo i to, že jako přesvědčený antifašista období protektorátu strávil v emigraci (zejména ve Spojených státech), kde se významně prosadil a podílel se i na zakládání Světové rady církví, se kterou tak navázal úzký kontakt. Po skončení války se Hromádka opět vrátil do vlasti. K jeho popularitě přispělo i jeho přiblížení se „duchu doby“. Právě třetí republika byla ideální živnou půdou pro rozvíjení úvah o nové společnosti, větší sociální spravedlnosti, ba dokonce o revolučních skocích vpřed. Hromádka měl k levicovým proudům blízko už před válkou a často se zabýval i vztahem křesťanství a socialismu. Ve sledovaném období tedy podpořil spravedlivou přestavbu společnosti, byť třeba i radikální. Komunistický převrat přijal a nadále fungoval ve spolupráci s nastoleným režimem. Názory na to, zda se jednalo o naivitu, pragmatickou snahu zachovat církve a přežít, nebo smíření s osudem, se rozcházejí. Jisté je, že řada evangelíků se k Hromádkově postoji stavěla velmi kriticky a viděla v něm osobu, která pošpinila tvář církve spoluprací s totalitním režimem a nechala se využít k legitimizaci tohoto režimu.⁵⁰ Jiní ale

---

⁴⁹ HALAMA, Ota, ROSKOVEC, Jan (ed.). *STO LET evangelické teologické fakulty v Praze*. Praha: Evangelická teologická fakulta Univerzity Karlovy, 2019., str. 37.

⁵⁰ PIŠKULA, Jiří, MORÉE, Peter C. A. *Nejpokrokovější církevní pracovník*. 1. vydání. Praha: Eman, 2015.

poukazovali na to, že byl jakýmsi „deštníkem“⁵¹, klíčovým pro ochranu evangelické církve a jejího mikroklimatu před nejinvazivnějšími zásahy státního aparátu. I ti, kteří s Hromádkou názorově nesouzněli, navíc často vzpomínali na jeho lidskou otevřenost.⁵² Právě Hromádka také přispěl kupříkladu k rozvinutí dialogu mezi křesťany a marxisty – kladně na něj v tomto ohledu vzpomíná svérázný marxistický filosof Milan Machovec.⁵³

V Hromádkově postoji ke komunistickému režimu navíc stále zůstává mnoho rozporných a záhadných míst. Bezprostředně po únorovém převratu kupříkladu připojil svůj podpis pod list Svazu evangelických církví, který se připojoval k protestu arcibiskupa Josefa Berana a k odmítnutí likvidace právního státu v Československu.⁵⁴ O tomto svém podpisu se pak později nezmiňoval, nebo ho dokonce popíral. I další střípky svědčí o Hromádkově komplikovaném vztahu ke komunistické vládě. Stále doufal v to, že by mohla nabýt demokratické tváře – znovu a intenzivněji i později v 60. letech.⁵⁵ V některých chvílích si také troufal kritizovat konkrétní problematický postup komunistických elit.⁵⁶

Souček ke svému kolegovi (a po určitou dobu z pozice děkana i nadřízenému) choval úctu. Pravdou je, že názorově se rozcházel v celé řadě věcí a Hromádka zcela neušel Součkově kritice. Přes to přese všechno ho Souček považoval za svého „asi nejbližšího“ theologa.⁵⁷ Navíc mu vědomě přenechal pomyslnou vůdčí roli, na kterou se on sám z různých důvodů necítil. To ovšem neznamenalo, že by Hromádkovo působení v této vůdčí roli nesledoval a nehodnotil. Naopak si právě ve své pozici více v ústraní udržel kritický distanc.⁵⁸ Tento kritický postoj navíc u Součka není nijak překvapivý ani z hlediska historické kontinuity. Již v meziválečném období lze pozorovat především v *Křesťanské revue*, jak na mnoha místech Hromádkovy názory doplňuje o vlastní akcenty, nebo s nimi dokonce polemizuje.

Ani Souček nezůstal zcela nedotčen Hromádkovou blízkostí k dobovým levicovým proudům, i ke snaze na ně nahlížet přejícným způsobem skrze křesťanskou optiku. Již

---

⁵¹ MATĚJKA, Ondřej. „Jsou to berani, ale můžeme je využít.“ Čeští evangelíci a komunistický režim 1948-1956. Praha: *Soudobé dějiny*. Roč. 14 (2007), č. 2-3, str. 329.

⁵² HALAMA, Ota, ROSKOVEC, Jan (ed.). *STO LET evangelické teologické fakulty v Praze*. Praha: Evangelická teologická fakulta Univerzity Karlovy, 2019., str. 40.

⁵³ MACHOVEC, Milan. J. L. Hromádka – pohledem zvenčí. Praha: *Křesťanská revue*. Roč. 58 (1991), č. 6. (1991), str. 138-142.

⁵⁴ PIŠKULA, Jiří, MORÉE, Peter C. A. *Nejpokrokovější církevní pracovník*. 1. vydání. Praha: Eman, 2015., str. 83.

⁵⁵ tamtéž, str. 85.

⁵⁶ tamtéž.

⁵⁷ Ústřední archiv Českobratrské církve evangelické v Praze. Archivní fond: Pzst. J. B. Souček. Karton č. 11. SOUČEK, J. B. Dopis J. Čihákovi, 29. 1. 1953.

⁵⁸ Ústřední archiv Českobratrské církve evangelické v Praze. Archivní fond: Pzst. J. B. Souček. Karton č. 11. SOUČEK, J. B. Dopis J. L. Hromádkovi, 3. 5. 1955.

v meziválečném období se podstatnou osobou, od které byly přejímány podobné impulzy, stal švýcarský reformovaný teolog Leonhard Ragaz, autor spisu *Od Krista k Marxovi, od Marxe ke Kristu* (1935).⁵⁹ Celkově pro Součka Hromádka nebyl pouze jakýmsi duchovním pastýřem. Ve své konvokační přednášce vzpomíná na studentská léta a jako jednu z věcí, které ho u Hromádky hluboce zasáhly, popisuje i „nerozlučitelnou spojitost pravé *theologie a nejdůležitějších a nejbyťostnějších otázek osobního i dějinného života*.“⁶⁰ Tím spíš tedy muselo pro Součka být komplikované vysvětlovat si některé rozkoly v jejich politických postojích a hledat opravdové kořeny, ze kterých tyto rozkoly pramení.

Pochopit skutečné jádro Hromádkových postojů k socialismu a komunismu ovšem samo o sobě není jednoduché. Jeho podpora levicovým proudům se u něj projevila už ve 30. letech, kdy se stal jednatelem ve výboru pro demokratické Španělsko.⁶¹ Hromádka viděl (podobně jako řada dalších osobností) úkol Československa ve vytvoření politické, kulturní i duchovní syntézy mezi nejlepšími tradicemi Západu a Východu. Po nějakou dobu vkládal v poválečném období naděje v možnou spolupráci dvou vítězných mocností, USA a SSSR. Záhy ovšem měl možnost nahlédnout velmi zblízka, že tyto naděje nebudou naplněny. V době, kdy byla vyhlášena tzv. Trumanova doktrína, pobýval Hromádka stále ještě ve Spojených státech, kde působil na univerzitě v Princetonu. Rostoucí protisovětské naladění americké společnosti ho silně znepokojilo.⁶² V Sovětskému svazu totiž Hromádka viděl stěžejní hybnou sílu nového společenského řádu, který se oprostí od chyb kapitalistického liberálního řádu a vyjde vstříc větší spravedlnosti. Jindřich Halama výstižně popisuje kořeny tohoto teologova přesvědčení. Hromádka chápe inkarnaci jako Boží sestup do našich dějin.⁶³ Na základě toho potom vidí v dějinách nejen určité zákonitosti, ale také stopy Božího působení.⁶⁴ Problém ovšem vyvstává s otázkou, zda dějiny skutečně nějaký zákonitý vývoj mají a jak se má poznat, co je s tímto vývojem v souladu a co ne.⁶⁵ Pro Hromádku se po druhé světové válce stává nositelem iniciativy Sovětský svaz, protože západní svět zklamal.⁶⁶ Toto přesvědčení ještě stvrzuje jeho osobní zkušenost z návštěvy SSSR v roce 1947, byť její podoba byla

---

⁵⁹ BARTH, K. *Bohoslovecké předpoklady pro výstavbu církve*. Praha: Kalich, 1936., str. 9.

⁶⁰ SOUČEK, Josef Bohumil. *Slovo – člověk – svět*. 1. vydání. Praha: Kalich, 1982., str. 142.

⁶¹ PIŠKULA, Jiří, MORÉE, Peter C. A. *Nejpokrokovější církevní pracovník*. 1. vydání. Praha: Eman, 2015., str. 46.

⁶² tamtéž, str. 56-57.

⁶³ HALAMA, Jindřich. K pojetí dějin u J. L. Hromádky. In: *Studie a texty Evangelické teologické fakulty*. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Evangelická teologická fakulta, 2009. Č. 1., str. 140.

⁶⁴ tamtéž, str. 130.

⁶⁵ HALAMA, Jindřich. K pojetí dějin u J. L. Hromádky. In: *Studie a texty Evangelické teologické fakulty*. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Evangelická teologická fakulta, 2009. Č. 1., str. 128.

⁶⁶ tamtéž.

s největší pravděpodobností podobně jako v mnoha dalších případech pečlivě připravena a do velké míry inscenována.⁶⁷ Podle J. Halamy se ale ani přes usilovnou kritiku liberalismu sám Hromádka nedokáže plně vymanit z jakéhosi liberálního optimismu, který pak zapříčiňuje jeho naivní důvěru v možnost vybudovat řádnou a demokraticky fungující socialistickou společnost.⁶⁸

J. L. Hromádka opakovaně připomíná, že Boží vůli ve světě nelze ztotožnit s jedním konkrétním politickým směrem a v tomto duchu souzní s Barthovou Kritikou L. Ragaze a jeho křesťanského socialismu.⁶⁹ Sám se ale takového ztotožňování do jisté míry dopouští a pro změnu si tím vyslouží kritiku od Bartha sám.⁷⁰ Hromádka je totiž přesvědčen, že křesťané mají zákonitosti dějinného vývoje rozpoznat a podpořit pohyb vpřed. Už v meziválečném období za největšího nepřítele náboženství považoval nikoliv socialistu, nýbrž „agrární bařtipánství na našem venkově“.⁷¹ Po válce pak své souvěrce vyzývá: „*Jen nechtějte obnovovat to, co se nedá obnovit, nechtějte zastavovat pochod dějin a změny v sociálním, politickém životě, které se nedají zastavit! Nepokoušejte se z nějakého osobního nebo stavovského sobectví kazit reformy, které se staly dějinně a mravně nutnými a kterými se dostávají dopředu vrstvy lidí, drobných lidí, dosud žijících na okraji národního života. Dějiny se nedají zastavit! Kdo je chce zastavit, bývá buď odsunut k bezvýznamnosti, anebo kupí výbušniny, které jednou mohou zničit jeho i jeho národ.*“⁷²

Podle J. Halamy (a mimo jiné i Charlese Westa) tedy Hromádka na základě svých liberálních kořenů sám nedokázal opustit potřebu hledat nějakou sociální strukturu, která by mu byla nositelem smyslu světových dějin.⁷³ Důvěru v možnost lidí vybudovat spravedlivější společnost prostřednictvím nástrojů socialismu neopustil dokonce ani po roce 1968, kdy mu selhání reformních snah a vpád vojsk Varšavské smlouvy přinesly hořké zklamání. V základech Hromádkova uvažování o lidských

---

⁶⁷ PIŠKULA, Jiří, MORÉE, Peter C. A. *Nejpokrokovější církevní pracovník*. 1. vydání. Praha: Eman, 2015., str. 58.

⁶⁸ HALAMA, Jindřich. K pojetí dějin u J. L. Hromádky. In: *Studie a texty Evangelické teologické fakulty*. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Evangelická teologická fakulta, 2009. Č. 1., str. 134.

⁶⁹ FILIPI, Pavel. *Do nejhlubších hlubin: K stému výročí narození J. L. Hromádky*. 1. vydání. Praha: Kalich, 1990., str. 142-143.

⁷⁰ HALAMA, Jindřich. K pojetí dějin u J. L. Hromádky. In: *Studie a texty Evangelické teologické fakulty*. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Evangelická teologická fakulta, 2009. Č. 1., str. 138.

⁷¹ FILIPI, Pavel. *Do nejhlubších hlubin: K stému výročí narození J. L. Hromádky*. 1. vydání. Praha: Kalich, 1990., str. 118.

⁷² HALAMA, Jindřich. K pojetí dějin u J. L. Hromádky. In: *Studie a texty Evangelické teologické fakulty*. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Evangelická teologická fakulta, 2009. Č. 1., str. 130.

⁷³ HALAMA, Jindřich. K pojetí dějin u J. L. Hromádky. In: *Studie a texty Evangelické teologické fakulty*. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Evangelická teologická fakulta, 2009. Č. 1., str. 140.

dějninách vidíme poněkud jinou antropologii, než jaká bude níže popsána u J. B. Součka. Ten jako by na křesťanském základě důkladněji zdůraznil lidskou omylnost a nedostatečnost. I to tedy mohlo být jedním z důvodů, proč se nedokázal s Hromádkovou aktivní podporou československých komunistů⁷⁴ plně ztotožnit.

Další neopominutelnou figurou tvarující Součkův svět byl přírodovědec a filosof Emanuel Rádl. Právě on vedl spolu s J. L. Hromádkou a J. Šimsou Křesťanskou revue i v době, kdy již Souček byl jejím aktivním přispěvatelem a součástí redakčních kruhů.

Ve své době byl Rádl některými považován za jednu z nejdůležitějších postav české filosofie. Byl výjimečný kupříkladu tím, že patřil mezi jedny z prvních kritiků nedemokratické podstaty nacistické ideologie.⁷⁵ Sám tedy jejími rozbory přispíval k pochopení stěžejních rozdílů mezi antidemokratickou a demokratickou politickou kulturou⁷⁶, z nichž pro něj druhá jmenovaná byla naprosto zásadní. Filosof Ladislav Hejdánek poukazuje u Rádla na naplňování něčeho, co Masaryk v návaznosti na Karla Havlíčka nazval „nepolitickou politikou“⁷⁷. Rádl podle něj „*chce politiku podrobovat právním (...), mravním, kulturním a duchovním normám*“.⁷⁸ V tomto nepochybně můžeme hledat příbuznost i mezi Rádlovým a Součkovým uvažováním o politice.

Emanuel Rádl byl rovněž členem Českobratrské církve evangelické. Právě on podpořil i z pozice filosofa Masarykovo náboženské pojetí dějin.⁷⁹ Byl tedy dalším článkem, který okruh Křesťanské revue připoutával k Masarykovi a k jeho pojetí demokracie. J. L. Hromádka Rádlův přínos v roce 1947 vystihl takto: „*Vyšel z Masaryka, žil Masarykem, a přece šel přes Masaryka dále do bouřlivých výšin poválečné doby. Byl to duch bytostně český, oddaný českému lidu v bezmezném lásce, a přece pořád odhaloval nedostatky českého života a volal po spolehlivějších základech národní a státní svobody. Byl to muž pokrokových tužeb, a přece věděl, že stojíme na přelomu věků a že staré pokrokové ideály nestačí pro blížící se krizi.*“⁸⁰ Zdůraznění nových pokrokových ideálů ovšem můžeme chápat také jako výraz doby, obzvláště z pera Hromádky, který byl celkově

---

⁷⁴ "Byla by to politická škoda, kdyby komunisté byli příliš oslabeni. Je třeba, aby se sociální a politicky pokrokové živly semkly ke spolupráci, zachovaly úzký vztah k sovětskému Rusku a pracovaly ke sblížení nejlepších tradic východních a západních u nás. Řešení německé otázky nás odkazuje na pomoc SSSR – nevíme, jaké živly zvítězí v Británii a Americe." – PIŠKULA, Jiří, MORÉE, Peter C. A. *Nejpokrokovější církevní pracovník*. 1. vydání. Praha: Eman, 2015., str. 57.

⁷⁵ BROKLOVÁ, Eva. Emanuel Rádl mezi Čechy a Němci. In: RÁDL, Emanuel. *O německé revoluci. K politické ideologii sudetských Němců*. 1. vydání. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2003., str. 7-8.

⁷⁶ tamtéž, str. 8.

⁷⁷ tamtéž, str. 8.

⁷⁸ tamtéž, str. 9.

⁷⁹ tamtéž, str. 7.

⁸⁰ HROMÁDKA, Josef Lukl. *Don Quijote české filosofie*. 1. vydání. Praha: Jan Laichter, 1947., str. 31.

naladěm k podpoře zevrubné proměny společnosti. Sám E. Rádl zemřel již v roce 1942, takže jeho odkaz byl nadále nesen a reinterpretován s různými akcenty. Rádlův vliv bychom v okruhu jeho blízkých mohli sledovat i v silném, ale kritickém vztahu k vlastnímu národu. Otázka národa i všelijakých nacionalismů byla pro E. Rádla stěžejní a opakovaně se objevovala i v centru jeho literárních děl (*Národ a stát; Válka Čechů s Němci; O německé revoluci*).

Souček sám zmiňuje Rádla jako jednoho z učitelů, kteří v něm zanechali výraznou stopu. Vyjadřuje se o něm a o jeho filosofii sice kriticky, ale vyzdvihuje především Rádlovy výzvy k tomu planě abstraktně neteoretizovat, ale brát filosofii a myšlení jako „*pomoc na cestu životem, vodítko pro život pod vládou svrchované pravdy*“.⁸¹

---

⁸¹ SOUČEK, Josef Bohumil. *Slovo – člověk – svět*. 1. vydání. Praha: Kalich, 1982., str. 145.

3. „Rozbouřené vody třetí republiky“

Chceme-li pochopit Součkovy poválečné postoje, musíme se nejprve blíže podívat na specifický kontext této bouřlivé doby. Právě necelé tři roky mezi květnem 1945 a únorem 1948 jsou dobou mimořádně zajímavou. Obracíme-li se do minulosti, jsme nutně zatěžkáni vědomím toho, jak se věci vyvinuly. Je tedy velmi těžké plně pochopit, co si lidé mysleli a co cítili ve chvíli, kdy ještě nebylo definitivní, kam se dění nakonec bude ubírat. Pohled na období tzv. „třetí republiky“ pro nás může být příkladem par excellence. Málokdo si dokáže odmyslet skutečnost, že v únoru 1948 převzali moc v československém státě komunisté. Přitom bližší zkoumání poválečného vývoje v republice odhaluje, že necelé tři roky před „vítězným únorem“ byly obdobím intenzivního politického, ale také myšlenkového a kulturního střetávání a otevřené budoucnosti.⁸²

Jaro 1945 nebylo pro Evropu pouze koncem války, ale v mnohém také začátkem. Takový začátek (nebo snad dokonce Začátek) je výjimečnou příležitostí k prosazení nových představ, třeba i revolučních. A právě období po skončení 2. sv. války bylo s řadou takových nových představ a očekávání intenzivně spjato. Nutno ovšem dodat, že kořeny takového plánování „nových počátků“ sahají také hlouběji, hojně již do období protektorátu.⁸³ Čas vymknutý z kloubů, jako je válka (a z pohledu řady Čechů i existence okupačního protektorátu), nutně znamená i úvahy o tom, jak bude vypadat ono „potom“, jestli někdy konečně přijde. A také jak by toto „potom“ vypadat mělo. Už v tomto období vznikla v české společnosti mimo jiné i značná roztržiténost koncepcí a přístupů k tomu, jak po válce zaopatřit český národ.⁸⁴

I přes rozdílnou válečnou zkušenost bylo třeba ve většině evropských států provést rekonstrukci a opět nastolit řád. Ten původní byl ovšem považován za natolik zkompromitovaný neschopností vypořádat se s hospodářskou krizí, s radikálními ideologiemi i s válkou, že nebylo možné ho znovu obnovit beze změn.

Někteří autoři hovoří o konci války také jako o období celkového oslabení významu demokracie. Řečeno slovy Françoise Fureta: „*war's end* „*marked the victory of anti-Fascism rather than of democracy*“.⁸⁵ Československo bylo ovšem v prostoru středovýchodní Evropy relativně výjimečné svou silnou demokratickou tradicí.

---

⁸² BRENNER, Christiane. *Mezi Východem a Západem: České politické diskurzy 1945-1948*. 1. vydání. Praha: Argo, 2015.

⁸³ PEHR, Michal. *Zápas o nové Československo 1939-1946: Válečné představy a poválečná realita*. 1. vydání. Praha: NLN, 2011., str. 8.

⁸⁴ tamtéž, str. 9.

⁸⁵ ABRAMS, Bradley F. *The Struggle for the Soul of the Nation: Czech Culture and the Rise of Communism*. Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2005., str. 26.

I v československém prostředí nicméně bylo cítit, že se nelze vrátit zpět před válku a jen mechanicky obnovovat to, co už bylo. Vždyť právě předválečná republika se stala do velké míry i symbolem bolestného selhání spojeného s mnichovským neštěstím roku 1938. Pravicové strany se „diskreditovaly“, a tak i v Československu bylo obnoveno pouze omezené stranické spektrum, tvořené šesti stranami Národní fronty⁸⁶. S novým stranickým rozvržením mohla být spojena i naděje na vymotání se z kritizovaných nešvarů prvorepublikového stranictví (konkurenční boje znemožňující spolupráci, klientelismus, korupčnictví)⁸⁷, byť se dá bez většího ostýchání říci, že taková naděje naplněna spíše nebyla.⁸⁸ S nově vzniklou „lidovou demokracií“⁸⁹ bylo spojeno očekávání i na nápravu dalších zlořádů. Právě v tomto prostředí měly být konečně dotvořeny sociálně spravedlivější podmínky, kterých se v první republice dle některých dosáhnout nepodařilo. Socialistické strany (a nejvýrazněji komunistická strana) do velké míry viděly teprve v 8. květnu 1945 završení „ukradené revoluce“ symbolizované 28. říjnem.⁹⁰

Jedním z podstatných pilířů nového systému se měly stát také národní výbory, jež měly přinést posílený prvek demokracie a lidové samosprávy. Jejich chaoticky revoluční budování i některé zásahy shora od politických špiček⁹¹ byly dalším důkazem o tom, že obnovené Československo stojí na křižovatce a bude záležet na množství faktorů, kterou pěšinkou se skutečně vydá a kdo bude na této cestě hlavním tahounem.

Pozoruhodné je, nakolik bylo selhání liberálních velmocí přímo spojováno s jejich kapitalistickým hospodářským systémem. Jako by se podařilo marxistům zasít představu víc než těsného sepětí hospodářského a politického řádu i hluboko mezi lidmi, kteří se do jejich řad přímo nehlásili.

O rozsáhlém znárodňování rozhodl už Košický vládní program⁹², realizováno bylo přijetím dekretů prezidenta republiky.⁹³ V souladu s tím bylo centrální řízení hospodářství podpořeno i přijetím zákona o dvouletém hospodářském plánu v říjnu 1946 (z iniciativy

---

⁸⁶ KAPLAN, Karel. *Nekrvavá revoluce*. Praha: Mladá fronta, 1993.

⁸⁷ PEHR, Michal. *Zápas o nové Československo 1939-1946: Válečné představy a poválečná realita*. 1. vydání. Praha: NLN, 2011., str. 11.

⁸⁸ tamtéž, str. 11.

⁸⁹ RYCHLÍK, Jan. *Československo v období socialismu 1945-1989*. 2. vydání. Praha: Vyšehrad, 2022., str. 35.

⁹⁰ ABRAMS, Bradley F. *The Struggle for the Soul of the Nation: Czech Culture and the Rise of Communism*. Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2005., str. 139-155.

⁹¹ RYCHLÍK, Jan. *Československo v období socialismu 1945-1989*. 2. vydání. Praha: Vyšehrad, 2022., str. 35-37.

⁹² BRENNER Christiane. *Mezi Východem a Západem: České politické diskurzy 1945-1948*. 1. vydání. Praha: Argo, 2015., str. 39-40.

⁹³ RYCHLÍK, Jan. *Československo v období socialismu 1945-1989*. 2. vydání. Praha: Vyšehrad, 2022., str. 41.

KSČ).⁹⁴ Nerozřešenou otázkou ale bylo, jak se bude situace vyvíjet dál a v jakém rozsahu mají být revoluční změny považovány za dokončené. Lidovci, ba i národní socialisté od určitého bodu chtěli revoluční změny spíše přibrzdit a nadále pokračovat v mírnějších reformách. Komunisté (a část radikálních sociálních demokratů) stáli naopak na čele radikálních změn a chtěli dojít až k vybudování kýžené socialistické společnosti, která se měla dle marxistické teorie stát předstupněm společnosti komunistické⁹⁵. Jakým způsobem ovšem zpočátku nemuselo být plně jasné ani jim. Víceru autorů (včetně Jana Rychlíka) se shoduje, že zpočátku čs. komunisté skutečně věřili v možnost dojít k socialismu „specifickou československou cestou“ a zužitkovat vývojovou tradici Československa, značně odlišnou od „vzorové“ sovětské. Ke změně kurzu ale vedly jak impulzy z Moskvy, tak domácí situace. První volební úspěch komunistům nepochybně dodal sebevědomí. Další vývoj ovšem ukázal, že i tento úspěch má zjevně své meze. Nepochybně k tomu přispělo i to, že jakmile se nějaká strana stane nejsilnější, začne sklízet také negativní ohlasy za nepopulární kroky, které musela provést nebo dokonce za očekávané kroky, které neprovedla. Komunisté sami tedy museli intenzivněji začít připravovat i alternativní cesty k „převzetí moci“ a nastolení socialistického řádu.⁹⁶

Každé dějinné období se stává kolébkou různých a různě úspěšných diskurzů. Období velkých historických zlomů, kdy je nutné reflektovat to, co se dělo a má být Tady a Teď, jsou k vzniku takových diskurzivních toků obzvlášť náchylná. Z nejnovější historie si jako příklad můžeme vypůjčit „sametovou revoluci“ a pád socialistického režimu. Taková radikální změna pochopitelně poskytla příležitost ke zrodu nových výkladových linií, nebo k prosazení linií starších, které z různých důvodů dříve nemohly veřejný prostor ovládnout. Podobně můžeme nahlížet i na třetí republiku. Dosavadní kritické zkušenosti bylo potřeba vysvětlit, pochopit, reflektovat. V dosavadním řádu měla být vystopována slabá a nedostatečná místa, která je potřeba odseknout a nahradit. A před očima národa bylo potřeba vystavět vizi dalšího směřování.

Na vytváření takového veřejného diskurzu se podílelo velké množství různých osob, uskupení i institucí a každá z nich do něj vnášela trochu jiné akcenty. Je-li ovšem pro třetí republiku něco typické, je to snaha vytvořit a udržet co nejpevnější národní jednotu. Odsunutím nebo umlčením nesvorných osob a nebezpečných myšlenek mělo být

---

⁹⁴ RYCHLÍK, Jan. *Československo v období socialismu 1945-1989*. 2. vydání. Praha: Vyšehrad, 2022., str. 41.

⁹⁵ tamtéž, str. 14.

⁹⁶ KAPLAN, Karel. *Pět kapitol o únoru*. 1. vydání. Brno: Doplněk, 1997.

umožněno vytvořit co nejhomogennější společenství, které bude právě pro svou soudržnost silné. Za zásadní konsenzuální body byly považovány především nutnost přestavby společnosti cestou socializace, klíčová role přátelství se Sovětským svazem jako hlavním osvoboditelem a zaštitující velmocí, odpor vůči fašismu a „reakci“ nebo představa, že Němci a Maďaři jsou státu nepřátelskou skupinou, se kterou je potřeba se rázně vypořádat.

Tato vidina jednoty se ovšem někdy stávala až nebezpečně opojnou⁹⁷. Opakovaně byly zdůrazňovány a téměř opěvovány body, na kterých panovala shoda. Obzvlášť drobné odchylky a nuance se navíc mohly ztrácet. Dovoďte menší přirovnání ze světa hudby. Nasloucháme-li harmonickému souzvuku, tóny, které ladí, se často slíjí do jednoho příjemně znějícího „chumlu“, ve kterém nedokážeme přesně rozlišit konkrétní tóny a obraty. Zato ve chvíli, kdy se ozve disharmonický tón a dosavadní soulad rozruší, všimneme si ho okamžitě. Svým výrazným vybočením nabourá strukturu a ihned zaujme naši pozornost. Podobně mohla být v diskusích třetí republiky věnována pozornost čas od času se objevivším výrazným odchylkám a v jejich stínu se mohly ztratit drobnější, ale třeba při bližším pohledu přeci jen zásadní rozdíly.

Je poměrně složité stručně popsat, nakolik lze o období třetí republiky v Československu hovořit jako o svobodné době. Šlo o období „lidové demokracie“ (tedy teoreticky jakési „vyšší formy demokracie“). Právě demokratické uspořádání považovali přesvědčení Čechoslováci za pro sebe podstatný princip. V úvahách o zacházení s německou menšinou po válce kupříkladu padlo, že Němcům by se mělo dostat jakési „předběžné školy demokracie“, jako by jejich národ v této sféře něco postrádal a československým občanům to nescházelo.⁹⁸ Co se politického spektra týče, šlo ovšem o období omezené plurality a do určité míry by tento pojem šel vztáhnout i na veřejnou sféru v širším smyslu. Odsouzením druhé republiky, protektorátní okupace, „reakčních sil“ nebo fašismu se zúžil okruh toho, o čem bylo možné se vyjadřovat plně svobodně. Christiane Brenner výstižně mluví o kombinaci „tvrdých a měkkých faktorů kontroly“.⁹⁹ Mezi tvrdé faktory jde zařadit kupříkladu dohled úřadů. Cenzura v období třetí republiky oficiálně nefungovala. Přesto byly způsoby, jak regulovat kupříkladu obsah periodik a těm z nějakého důvodu nechtěným ztěžovat fungování (např. skrze rozdělování přidělů

---

⁹⁷ ABRAMS, Bradley F. *The Struggle for the Soul of the Nation: Czech Culture and the Rise of Communism*. Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2005.

⁹⁸ PEHR, Michal. *Zápas o nové Československo 1939-1946: Válčné představy a poválečná realita*. 1. vydání. Praha: NLN, 2011., str. 102.

⁹⁹ BRENNER, Christiane. *Mezi Východem a Západem: České politické diskurzy 1945-1948*. 1. vydání. Praha: Argo, 2015., str. 26.

nedostatkového papíru).¹⁰⁰ Literární vědec Pavel Janoušek hovoří o tom, že v poválečných letech se cenzura postupně „znovuzrodila“.¹⁰¹ Za měkký faktor kontroly lze považovat tlak na společenský konsensus, posílený ostrakizací těch, kteří ho z nějakého důvodu narušují. Tak lze pozorovat vlastně vznik jakéhosi „jazyka doby“. Na tuto skutečnost upozornil zajímavým způsobem dánský bohemista Peter Bugge. Ve svém výzkumu o literárním kritiku Václavu Černém doložil, že i někdo, kdo se vyjadřoval jinak a plně nešel s proudem, „neboť byl již svým personalistickým filosofickým založením silně vzdálen marxistickému kolektivistickému pojetí dějin a vývoje“¹⁰², k vyjádření těchto svých odlišných pozic musel používat právě onen „jazyk doby“.¹⁰³ Byl si totiž vědom, že pokud tento jazyk nepoužije, nenajde posluchače, před kterými by mohl svůj postoj vyjádřit. Řečeno slovy P. Janouška: „*V přelomových obdobích, kdy si lidé uvědomují to, co bychom mohli nazvat ‚krok dějin‘, je totiž otázka volby správných slov, kterými se člověk přihlašuje k těm, kteří míří ‚vpřed‘, nebo naopak distancuje od těch, kteří ‚brzdí vývoj‘, velmi vyostřena. Je pochopitelně možné tohoto jazyka nepoužívat; kdo tak činí, automaticky se však staví do pozice outsidera, který osloví maximálně skupinu obdobných outsiderů.*“¹⁰⁴

---

¹⁰⁰ BRENNER, Christiane. *Mezi Východem a Západem: České politické diskurzy 1945-1948*. 1. vydání. Praha: Argo, 2015.

¹⁰¹ JANOUŠEK, Pavel. Rok před. In: *Rok 1947. Česká literatura, kultura a společnost v období 1945-1948. Materiály z konference pořádané Ústavem pro českou literaturu AV ČR 11.-13. června 1997 v Praze*. Praha: ÚČL AV ČR, 1998, str. 16.

¹⁰² tamtéž, str. 19.

¹⁰³ tamtéž, str. 19.

¹⁰⁴ tamtéž, str. 19-20.

4. J. B. Souček jako aktér diskurzu třetí republiky

Josef Bohumil Souček působil v letech 1945-1948 nejen dovnitř vlastní církve, ale také navenek. Do veřejného prostoru vstupoval prostřednictvím svých publikací, článků a přednášek. Zároveň v osobním styku působil na další osoby, které diskurz třetí republiky spoluutvářely, někdy i průraznějším způsobem než on sám. Následující část poskytne přehled některých podstatných Součkových postojů a pokusí se je zařadit do širšího kontextu jeho myšlenkového světa, osobního vývoje i dobového dění. Zároveň bude prostřednictvím průhledů do různých témat pátrat po odpovědích na v úvodu položené otázky.

4.1 Odsun Němců

Některé konsenzuální hranice poválečného diskurzu byly natolik silné, že stojí za to sledovat každou osobu, která z nich nějakým způsobem vybočila, a ptát se, proč se k tomu odvážila.

První stopou, která mě zavedla ke sledování J. B. Součka, byl jeho kritický přístup k odsunu Němců. To, že je potřeba radikální řešení v otázce nepřátelských národnostních menšin a že je potřeba vytvořit pokud možno homogenní národní stát, bylo jedním z uzlových bodů poválečného konsensu.¹⁰⁵ Po zavržení některých dalších řešení panovala na vystěhování Němců velmi silná shoda. Pokud se objevovaly v jednotlivých hlasech odchylky, bylo to spíše v tom, nakolik jsou všichni Němci vinni stejnou měrou, a zdaleka nebyl jednotný pohled na to, jakým způsobem byl a měl být odsun prováděn. Na poměry kritické hlasy se ozývaly především od zástupců křesťanských církví. Mezi nejodvážnější kritiky patřili katoličtí redaktoři *Obzorů* – i oni ovšem zejména přejímali kritiku ze zahraničních zdrojů¹⁰⁶. Mezi českobratrskými evangelíky nebyl Souček jediným kritikem. M. Šourek ve svých *Dopisech do pohraničí* sice uznal platnost kolektivní viny, ale poukazyval na to, že ne všechny argumenty používané pro vysídlení a hájení jeho průběhu jsou pro křesťana přijatelné.¹⁰⁷ A právě to, které argumenty mohou obstát před Bohem, by mělo být pro křesťana nejpodstatnější. V souvislosti s repatriací Maďarů se k otázce národnostních menšin kriticky vraceli i Jan Mířejovský a Rudolf Řičan, kteří varovali před tím, aby se církev nestala nositelkou nacionalismu.¹⁰⁸ Pro české evangelíky nebyl

---

¹⁰⁵ BRENNER, Christiane. *Mezi Východem a Západem: České politické diskurzy 1945-1948*. 1. vydání. Praha: Argo, 2015., str. 142.

¹⁰⁶ LATA, Jan. Vertreibung und Aussiedlung in der kirchennahen Presse in den Jahren 1945-1947. In: *Religion in den böhmischen Ländern 1938-48*. Mnichov: R. Oldenbourg Verlag, 2007., str. 341-372.

¹⁰⁷ tamtéž, str. 355.

¹⁰⁸ tamtéž, str. 358.

nepodstatný ani pohled ze zahraničí. Světová rada církví, jejíž členkou sama ČCE byla, vydala rezoluci odsuzující zločiny páchané při odsunu. Synodní rada v březnu 1946 na rezoluci reagovala a s odsudkem násilí souhlasila, ale přesto se rozhodně postavila za odsun jako nejlepší způsob, jak očistit česko-německé vztahy od nenávisti.¹⁰⁹

Nejčastěji se objevovalo téma odsunu v Křesťanské revue, nejvýznamnějším intelektuálním protestantském časopise, vydávaném v okruhu Akademické Ymky. Zde opět především Rudolf Říčan připomínal nutnost milosrdenství, ba i pozitivní faktory dlouhého soužití s českými Němci, na které by se nemělo zapomínat.¹¹⁰ Ve smířlivém duchu se nesl i článek Boženy Komárkové, ve kterém se snažila vystihnout, že Němci jsou přeci stejně jako my lidé hledající v životě Boží vůli a my bychom je v tomto neměli nechat samotné. Měli bychom jim také pomoci při novém budování víry v jejich zemi.¹¹¹ Souček se v časopise Kostnické jiskry (vydávaném Kostnickou jednotou, sdružující vícero českých protestantských církví) snažil zdůrazňovat některé varovné poznámky prezidenta Beneše. Je potřeba rozlišovat míru provinění, byť určitým způsobem vinni jsou i ti Němci, kteří pasivně přitakávali národně socialistické politice a tím ji mlčky legitimizovali.¹¹² Zároveň Souček varoval před nenávistí ke všem Němcům už jen proto, že to jsou Němci. Podobně jako někteří další upozorňoval také na to, že by se Čechoslováci neměli stavět k Němcům podobně jako oni k nim v předchozím období, a dále tím prohlubovat příkop mezi oběma národy.¹¹³

Mnohem ostřejší kritika odsunu ze Součkova pera se ovšem objevuje v dopisu z března 1948. Tento dopis byl nalezen v archivu Karla Bartha a ač autor není uveden, s nejvyšší pravděpodobností ho poslal právě J. B. Souček generálnímu tajemníku Světové rady církví W. A. Visser t'Hooftovi.¹¹⁴ V tomto dopise zaslaném do Ženevy bezprostředně po únorových událostech Souček vyjadřuje svůj pohled na únorový vývoj. Komunistický převrat označuje přímo za „ovoce zlého kořenu poválečného odsunu“.¹¹⁵ Nacionalismus oslabil masarykovskou demokratickou tradici i odpor proti „obhroublému panslavismu“, a tak byl oslaben i odpor proti tomu, co přišlo z Ruska.¹¹⁶ Odsunem byli podle Součka

---

¹⁰⁹ LATA, Jan. *Vertreibung und Aussiedlung in der kirchennahen Presse in den Jahren 1945-1947*. In: *Religion in den böhmischen Ländern 1938-48*. Mnichov: R. Oldenbourg Verlag, 2007., str. 356.

¹¹⁰ tamtéž, str. 359-360.

¹¹¹ tamtéž, str. 360.

¹¹² tamtéž, 354.

¹¹³ tamtéž, 354.

¹¹⁴ ČEJKA, Marek, HANUŠ, Jiří (ed). *Křesťané a socialismus: Čítanka textů: 1945-1989*. Díl 2. 1. vydání. Brno: CDK, 2009., str. 54-67.

¹¹⁵ tamtéž, str. 59.

¹¹⁶ tamtéž, str. 59.

vykořenění nejen Němci, ale také řada Čechů – míněno i v niterném, morálním smyslu. „*Neobvyklá nestálost se projevila nejen v zeměpisném obrazu rozložení obyvatelstva, nýbrž také v celém jeho psychologickém rozpoložení. Počaly se kymáčet všechny hodnoty a nastala doba stínové existence. To bylo ovzduší, v němž se komunistické propagandě dařilo.*“¹¹⁷ Právě v tomto přímém propojení národní viny za odsun s komunistickým převratem se plně ukazuje Součkova osaměle ojedinelá kritika i mezi evangelíky.¹¹⁸

Pro sebe i své spolupracovníky Souček viděl poslání ve smíření se se současnou situací, ale rovněž v budování základů, na kterých by mohlo být v budoucnu opět obnoveno svobodné uspořádání společnosti. „*A mám za to, že jedním z nejnaléhavějších současných úkolů církve je kázat evangelium bez přímých politických aplikací, aby tak byla připravena půda pro vyznání a zavržení těchto omylů a hříchů, až k tomu nadejde čas.*“¹¹⁹ Už zde tedy vidíme určitou bilanci toho, co Souček považuje za svůj nejpalčivější úkol a za naději pro budoucnost. Na konci dopisu tuto apolitickou pozici zdůrazňuje ještě jednou. „*Myslím, že církev by se měla vyhnout jak spolupráci s novým režimem, tak pokusu vybudovat politickou opozici. To první je zřejmé: tento režim je podvodnický a násilnický. A to druhé: poražené strany jsou příliš zkompromitované svými morálními selháními a proviněními, než aby se církev nemusela snažit nevzbudit dojem, že jich želí a že se snaží znovu navázat jejich linii. A západní mocnosti jako takové také nejsou natolik dobré, aby to opravňovalo církev k formování jakéhosi ‚západního bloku‘ uvnitř naší země (v tom plně souhlasím s brožurou Hermanna Derna). A ovšem, v žádné době nemůže být poslání církve bezprostředně politické.*“¹²⁰ A skutečně – kupříkladu pohled na Součkova kázání z doby po únoru 1948 a jejich srovnání s jeho dřívějšími kázáními ukazuje jistý odklon od konkrétních politických zmínek a narážek.¹²¹

Velmi zajímavé je srovnat tento Součkův postoj – potažmo postoj J. L. Hromádky – s jejich dřívějším přístupem k vývoji v nacistickém Německu. Redakce Křesťanské revue sledovala náboženské dění v Německu ve 30. letech velmi bedlivě. Na mnoha místech odsoudila národně socialistickou ideologii, ale také postoj velké části německých

---

¹¹⁷ ČEJKA, Marek, HANUŠ, Jiří (ed). *Křesťané a socialismus: Čítanka textů: 1945-1989*. Díl 2. 1. vydání. Brno: CDK, 2009., str. 60.

¹¹⁸ MORÉE, Peter C. A. Novozákoník Josef Bohumil Souček k vysídlení sudetských Němců a komunistickému převratu. In: MAREK, Pavel, HANUŠ, Jiří. *Osobnost v církvi a politice*. Praha: Českobratrská církev evangelická, 2008., str. 86.

¹¹⁹ ČEJKA, Marek, HANUŠ, Jiří (ed). *Křesťané a socialismus: Čítanka textů: 1945-1989*. Díl 2. 1. vydání. Brno: CDK, 2009., str. 59.

¹²⁰ tamtéž, str. 62.

¹²¹ MORÉE, Peter C. A. Novozákoník Josef Bohumil Souček k vysídlení sudetských Němců a komunistickému převratu. In: MAREK, Pavel, HANUŠ, Jiří. *Osobnost v církvi a politice*. Praha: Českobratrská církev evangelická, 2008., str. 86.

protestantů ke vzniknuvšímu režimu.¹²² Tzv. „Deutsche Christen“, přizvukující německým nacistům, odsuzovali přispěvatelé především pro deformování křesťanské zvěsti a podporu demagogického nacionalismu a rasismu. Kritiky ovšem nebyli ušetřeni ani němečtí protestanté stojící v jakémsi „neutrálním středu“, kterým byla vyčítána tichá loajalita vůči nacistickému režimu a starost omezená pouze na péči o vlastní církevní struktury.¹²³ Otázkou tedy je, nakolik si Souček nebo Hromádka byli vědomi podobnosti své situace se situací, v níž se nacházeli tito kriticky hodnocení němečtí evangelíci. Rozdílů, které mohly tuto podobnost před očima zúčastněných zastírat, je nepochybně celá řada. Komunistická rétorika se zaklínala do diskurzu třetí republiky natolik úspěšně, že mnoho jejích specifík mohlo být vnímáno i jako něco, na čem jaksí obecně panovala shoda. Zkušenost s nacistickou ideologií na vlastní kůži navíc byla pro Čechy podstatně odlišná od zkušenosti samotných německých křesťanů. Socialistický důraz na sociální problematiku, jeho odsudek rozporů kapitalistického světa a fašismu i pseudomírová propaganda mohly obušovat ostré hrany odmítnutí ze strany křesťanů.¹²⁴ Na druhou stranu se ke konci třetí republiky stále více projevovalo komunistické směřování k upevnění vlastních pozic a k vyšachování ostatních politických sil.¹²⁵ Už samotná komunistická ideologie koneckonců obsahuje řadu prvků, které se dostávají s křesťanskou naukou do rozporu (především v očích některých křesťanů). Jedná se jak o materialistický přístup ke světu a ke společnosti, tak o totální nárok na jednotlivce. Křesťanství má ovšem do určité míry také takový totální nárok, který není možné s jiným smířit.¹²⁶ U ČCE lze stanoviska kolidující s některými částmi komunistické ideologie naléznout i v oficiálních dokumentech. V Zásadách Českobratrské církve evangelické je to vyjádřeno velmi konkrétně. „*Církev je svobodna ve víře a řádech a nese své poselství směle bez ohledu na libost či nelibost řiditelů státních. Církev nesmí se podříditi zájmům a zálibám státním, třeba uznává zákony a řády, které stát ustanovuje pro vnější pořádek a blaho.*“¹²⁷

V dopise ze Ženevy je ovšem vícero momentů, v kterých by se dala vysledovat snad i určitá zpětná změna postoje, nebo teprve pozdní uvědomění si následků. Z dřívějších Součkových textů je totiž do určité míry vidět třeba to, že i Souček sám

---

¹²² Dopis z Německa. Praha: *Křesťanská revue*. Roč. 6 (1933), č. 7., str. 207.

¹²³ Cesty „německých křesťanů“. Praha: *Křesťanská revue*. Roč 7 (1933), č. 1., str. 52.

¹²⁴ FIALA, Petr, HANUŠ, Jiří. *Katolická církev a totalitarismus v Českých zemích*. Brno: CDK, 2001.

¹²⁵ PIŠKULA, Jiří, MORÉE, Peter C. A. *Nejpokrokovější církevní pracovník*. 1. vydání. Praha: Eman, 2015., str. 85.

¹²⁶ FIALA, Petr, HANUŠ, Jiří. *Katolická církev a totalitarismus v Českých zemích*. Brno: CDK, 2001.

¹²⁷ HROMÁDKA, Josef Lukl. *Zásady Českobratrské církve evangelické*. Druhé vydání. Praha: Synodní rada Českobratrské církve evangelické, 1932., str. 85.

v duchu doby považoval Němce a Maďary za nepřátele. „*Jakmile se však pokusíme v jednom jediném živém případě milovati nepřátele, t. j. skutečné, nebezpečné, zavilé nepřátele (na př. v našem případě: Němce a Maďary), a vyvodit z toho docela počátečné a skromné důsledky, hned uvidíme, po jak osamělé cestě jdeme. Jestliže to necítíme častěji, jestliže křesťané a křesťanské církve dnes celkem mnoho nevědí o kříži, je to patrně měřítkem jejich neopravdovosti a vyvětralosti.*“¹²⁸

4.2 Souček – „homo politicus“

Německá otázka byla natolik aktuální a všudypřítomná, že se k ní vyjadřoval leckdo. J. B. Souček měl ovšem živý zájem o politický vývoj celkově. Dokládají to mimo jiné i vzpomínky jeho přítele Otakara Odložilíka¹²⁹, profesora historie na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy.¹³⁰ Odložilík byl se Součkem v relativně úzkém kontaktu a mezi mnohým dalším spolu probírali právě i záležitosti politické.

Souček nebyl pouze pasivním příjemcem dění. Průběžně ho hodnotil a jak je vidět již výše, v některých případech rovněž veřejně komentoval. Ještě přímočařejší hodnocení lze vysledovat v jeho soukromé korespondenci. V dopise R. Smithovi z listopadu 1945 popisuje stěžejní změny a zároveň se k nim vyjadřuje. Sděluje, že ústava ještě neexistuje, až na soubor zásad („*customs*“) – zde je nepochybně míněn Košický vládní program –, „*což je, poněkud přehnaně nazýváno, revoluční změny a je to stále velmi nejisté a neusazené.*“¹³¹ Toto není jediné místo, kde Souček používá slovo „*revoluční*“ s určitou podezřívavostí a nevolí. Dále autor dopisu přibližuje skotskému příteli poválečný stranický systém omezené plurality. Jeho hodnocení je poměrně zajímavé. Omezení spektra Souček schvaluje. Souhlasil by ale s Benešovým návrhem tří úplně nových stran, nezatížených minulostí (a bez pocitu křivdy mezi členy stran zrušených), snad až na to, že by byla ponechána strana komunistická.¹³² Z toho vyplývá, že něco pro Součka kontinuální existenci komunistické strany opravňovalo a rozhodně v ní v danou chvíli neviděl nějaké nepřekonatelné nebezpečí. Legitimitu komunistické strany snad v Součkových očích, podobně jako v očích mnoha dalších lidí, mohla zaručovat hojně zdůrazňovaná aktivní

---

¹²⁸ SOUČEK, Josef Bohumil. *Víra a svět. I.* vydání. Praha: Jan Laichter, 1948., str. 122-123.

¹²⁹ ODLOŽILÍK, Otakar. *Deníky z let 1924-1948. /III. 1939-1948/.* Praha: Výzkumné centrum pro dějiny vědy, společné pracoviště Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR a Univerzity Karlovy v Praze, 2003., str. 527.

¹³⁰ ODLOŽILÍK, Otakar. *Deníky z let 1924-1948. /I. 1924-1939/.* Praha: Výzkumné centrum pro dějiny vědy, společné pracoviště Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR a Univerzity Karlovy v Praze, 2002., str. 15.

¹³¹ Soukromý archiv J. Roskovce, SOUČEK, J. B. Dopis R. Smithovi, 26. 11. 1945.

¹³² tamtéž.

účast v protinacistickém odboji. Komunisté se snažili prezentovat v podstatě jako jeho hlavní nositelé.

4.3 Zkušenost protektorátu

Naprostou většinu českého národa poznamenala druhá světová válka a německá okupace – znamenající rovněž ztrátu národní svébytnosti. Rok 1938 se stal bolestným milníkem, když relativně mladý československý stát s posvěcením velmocí přišel o rozsáhlou oblast pohraničí. Toto oslabení, které se zároveň stalo projevem nedostatečné mezinárodní podpory, bylo následováno německou okupací v březnu 1939.

Součka se dotkla okupační realita podobně jako většiny obyvatel vzniknuvšího německého protektorátu. Již výše bylo zmíněno, že se podílel i na vedení pololegální náhradní bohoslovecké výuky po uzavření vysokých škol. Přinejmenším v červnu 1945 tuto zkušenost hodnotil v dopise příteli R. Smithovi s téměř lehkovážně znějící ironií: „*Já osobně jsem pravděpodobně nebyl v příliš velkém nebezpečí, ačkoliv každý z nás dělal hodně věcí, které by stačily na koncentrační tábor, přinejmenším kdyby byly objeveny. Mnoho z těchto věcí nakonec objeveno nebylo. Gestapo bylo velmi důkladné a brutální, ale ne příliš chytré.*“¹³³ Je ovšem pochopitelně těžké rozeznat, nakolik se do tónu těchto slov propisuje aktuální pocit úlevy a euforie z konce války a osvobození.

S odstupem několika měsíců Souček hodnotil svou osobní vnitřní zkušenost takto: „To znamenalo, že zatímco ‚těla‘ mohla být zotročena a namáhat se pro německé válečné úsilí, duch zůstal pozoruhodně volný. Možná to vypadá podivně, ale byl to fakt, který jsem si, jak už jsem říkal, nedokázal předtím představit. Byl to kuriózní dualismus a bylo ho pravděpodobně možné udržet jen krátkodobě, ačkoliv těch šest let bylo pravděpodobně trochu příliš dlouho, ale během celých těch šesti let to fungovalo. Můžu říct osobně, že jsem se nikdy necítil skutečně zotročený – nemůžeš být pravděpodobně zotročen pouhou vnější silou tak dlouho, dokud nějakým způsobem nerozeznáš morální autoritu a nadřazenost svého zotročitele.“¹³⁴ Při čtení těchto slov vyvstává otázka, zda nemohla být tato zkušenost určitým způsobem do budoucna limitující, zda pochybnost o oné „morální nadřazenosti“ zotročitele nějak neoslabovala Součkovu obavu z proudů a skupin, které vykazovaly jisté znaky toho, že by se takovými zotročiteli mohly stát.

Snažíme-li se ovšem vystopovat možné dopady protektorátní zkušenosti na Součkův postoj k tichému vývoji směrem ke komunistickému převzetí moci, musíme být

---

¹³³ Soukromý archiv J. Roskovce. SOUČEK, J. B. Dopis R. Smithovi, 11. 6. 1945.

¹³⁴ Soukromý archiv J. Roskovce. SOUČEK, J. B. Dopis R. Smithovi, 26. 11. 1945.

opatrní. Na místě je především položit si otázku, nakolik je v tomto zkušenost s komunistickou ideologií a vybudováním komunistického režimu podobná? V řadě věcí se velmi výrazně liší. Tentokrát nový režim nepřišel zvenčí, od cizího národa, násilně. Byl ustaven přinejmenším zdánlivě legitimní cestou a navíc „od vlastních“ – i když řada lidí za komunisty cítila nitky vedoucí do Moskvy. Komunistická strana byla právě v Československu na poměry středovýchodní Evropy výjimečně silná. V březnu 1946 měla její členská základna přes milion členů.¹³⁵ Cesta ustavení komunistické vlády i její podoba jako taková navíc nevyvolala jednotné národní odmítnutí. Ozývalo se naopak volání po jednotě při budování obnoveného, pevnějšího a sociálně spravedlivějšího státu. „*What was called for was unity in reconstruction, solidarity in suffering, and sacrifice for the common good.*“¹³⁶ Právě komunistické straně se podařilo vcelku úspěšně prezentovat se jako progresivní nositel této obnovy a provádění nutných změn.¹³⁷

Srovnávání nacismu a komunismu jako dvou totalitních ideologií je u nás do velké míry skutečně až záležitostí pozdější a není možné ji automaticky vkládat do hlav lidí žijících v poválečném období, byť je pravdou, že určité paralely mezi oběma ideologiemi byly načrtávány už mezi dvěma světovými válkami, mimo jiné v souvislosti s pozorováním revolučního vývoje v Rusku, posléze v Sovětském svazu. V českých zemích byl po válce nepochybně ve vnímání nacismu a komunismu rozdíl. Nacismus zřejmě velká část populace nahlédla jako cizí a nenávistnou ideologii¹³⁸ i jako bezprostřední existenční ohrožení. Komunistická ideologie nebyla odmítána zdaleka tak jednoznačně z řady důvodů jako byla již předválečná inklinace intelektuálů k levici, zdůrazňování „vzorového“ sovětského režimu jako hlavního zachránce a spojence atd.¹³⁹

4.4 Šok Únorem

Další vývoj nedokázal Souček odhadnout se vším všudy. Zástupce mladší teologické generace Jakub S. Trojan ve svých pamětech vzpomíná mimo jiné na to, jak inspirativní pro ně byl Hromádkův rázný, až prorocký přístup – mimo jiné právě i v kontrastu se zaskočením J. B. Součka a dalších kolegů. „*Souček a další učitelé na fakultě byli Únorem*

---

¹³⁵ HOLANOVÁ, M. (ed.). *Dějiny Komunistické strany Československa v datech*, Praha, Svoboda 1984, s. 487.

¹³⁶ ABRAMS, Bradley F. *The Struggle for the Soul of the Nation: Czech Culture and the Rise of Communism*. Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2005., str. 18-19.

¹³⁷ tamtéž.

¹³⁸ FIALA, Petr, HANUŠ, Jiří. *Katolická církev a totalitarismus v Českých zemích*. Brno: CDK, 2001.

¹³⁹ tamtéž.

otřesení. *Hromádka byl klidný. „Co jiného jste mohli čekat? Staré pořádky odcházejí, nestačily na velké dějinné proměny!“*¹⁴⁰

Toto otřesení nečekaným vývojem a selháním pojistek dosavadního systému nepochybně zaskočilo celou řadu lidí. Samotný postup demokratických politiků ve snaze zabránit šíření komunistického vlivu svědčí o jejich nedostatečné prozíravosti. Pro připomenutí: nedostatečně koordinovaná demise 12 demokratických ministrů měla vést k vytvoření vlády nové, v níž by měli komunisté slabší pozici.¹⁴¹ Místo toho ovšem způsobila přesný opak, protože prezident Beneš pod tlakem jmenoval vládu Klementa Gottwalda, ve které byli komunisté naopak jednoznačně nejsilnější a v níž zastupovali ostatní strany Národní fronty jim naklonění spolupracovníci.¹⁴² Důvodů, proč nebyly nekomunistické síly schopny včas a dostatečně účinně reagovat, bylo nepochybně vícero. Mezi jejich klíčová selhání patřila nepochybně neschopnost zajistit si výraznou masovou podporu proti krokům komunistů nebo dlouhodobé podporování rétoriky velmi příbuzné rétorice komunistické strany.¹⁴³

V již zmiňovaném dopise do Ženevy Souček popisuje únorové události jednoznačně negativně. Podstatné je i to, že je považuje za převrat „shora“ a „zvenčí“¹⁴⁴, a nikoliv za lidové povstání.¹⁴⁵ Tím zdůrazňuje jejich mocenský charakter a snižuje roli široké lidové podpory, byť úplně ji přeci jen nepopírá. V dané situaci ji ovšem považuje spíše za pasivní a zčásti zinscenovanou.

Zároveň dochází k tomu, že běh věcí je nutno přijmout jako milostivý Boží soud.¹⁴⁶ Zde naprosto jednoznačně vidíme křesťanskou víru, která se opakovaně propisuje do jeho přístupu, tedy včetně přístupu k věcem veřejným a politickým. Takovýto konkrétní odmítavý postoj k únorovým událostem ovšem zdaleka nelze připisovat všem aktivním křesťanům. Křesťanská víra má mnoho podob, a dokonce i v blízkém okruhu lidí, kteří jsou formováni podobnými vlivy, mohou obecná vodítka vést k velmi odlišným konkrétním přístupům. Jednou z dlouhodobě obtížných otázek je, které věci mají křesťané pokorně přijmout právě jakožto řízení Boží, a proti kterým se mají aktivně stavět. Právě odlišná odpověď na tuto otázku může načrtnout linku mezi křesťany loajálními vůči

---

¹⁴⁰ TROJAN, Jakub S. *Rozhovory s paměti: I. díl*. Středokluky: Zdeněk Susa, 2010., str. 135-136.

¹⁴¹ KAPLAN, Karel. *Nekrvavá revoluce*. Praha: Mladá fronta, 1993.

¹⁴² KAPLAN, Karel. *Pět kapitol o únoru*. 1. vydání. Brno: Doplněk, 1997.

¹⁴³ ABRAMS, Bradley F. *The Struggle for the Soul of the Nation: Czech Culture and the Rise of Communism*. Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2005.

¹⁴⁴ ČEJKA, Marek, HANUŠ, Jiří (ed). *Křesťané a socialismus: Čítanka textů: 1945-1989*. Díl 2. 1. vydání. Brno: CDK, 2009., str. 55.

¹⁴⁵ tamtéž, str. 54-55.

¹⁴⁶ tamtéž, str. 61.

určitému uspořádání a jeho aktivními odpůrci a disidenty. Tato linka může být ovšem vedena i pro řadu dalších důvodů a není možné ji vytyčit striktně a jednoduše.

V kapitolce o odsunu již bylo zmíněno, že Souček hledá vinu i na straně vlastního národa, a právě tvrdé vyrovnávání se s Němci považuje za jednu z příčin rozkolísání všeobecné morálky. Neopomíjí ale ani faktory geopolitické. Proti kritice československého slabošství z úst některých Američanů a jiných západních národů se brání slovy: „*My koneckonců nemůžeme za úmluvy z Teheránu a Jalty, ani za to, že americké armádě bylo z Washingtonu zakázáno podílet se na osvobození Prahy.*“¹⁴⁷ Přinejmenším po únoru roku 1948 tedy Součkovi naplno dochází váha rozhodnutí velmocí o oddělených sférách vlivu a tváří v tvář této váze si jako jedinec připadá do velké míry bezmocný. Na tomto místě opět stojí za to se zamyslet nad vlivem křesťanského zakotvení na tyto Součkovy postoje. Zdá se, že na jednu stranu představa podřízení Boží vládě může vést ke snazšímu smíření se s tím, že se něco děje kdesi vysoko a daleko od konkrétního jedince a jemu nezbývá než takový stav věcí akceptovat. Na druhé straně ale takové životní zakotvení může mít také vliv přesně opačný. I sebevzdálenější nedosažitelné mocenské machinace velmocí nejsou ničím ve srovnání se svrchovanou Boží mocí. Taková víra potom činí do jisté míry bezmocnými i velké politické figury a zmenšuje propast mezi Součkem jako kapkou v moři a potentáty jednajícími v Teheránu, Jaltě a Washingtonu.

Při vážení možných alternativ navíc Souček dochází k tomu, že jich mnoho nezůstalo. Komunistickému převzetí moci by dle jeho názoru bylo možné zabránit snad jen proti-převratem, který by musela provést menšina s přispěním vojenské síly. Tím by se ovšem taková menšina zpronevěřila principům demokracie (nebo proti-převrat by nutně vedl k ustavení jakési fašizující struktury) a diskreditovala by sebe i tyto principy mnohem hůř, než když se moci chopili komunisté, kteří se podle Součka k doopravdy svobodným demokratickým ideálům nikdy nehlásili.¹⁴⁸ Ve srovnání se Součkovými dřívějšími výroky se zdá, že teprve Únor jej definitivně přesvědčil o mocenském směřování československých komunistů. Předtím vůči nim alespoň elementární důvěru vyjadřoval. To ovšem mohlo být dáno i tím, že věřil v to, že je demokratická tradice Československa udrží v patřičných mantinelech a že těmito mantinelům budou muset svou zamýšlenou „československou cestu k socialismu“ přizpůsobit.

---

¹⁴⁷ ČEJKA, Marek, HANUŠ, Jiří (ed). *Křesťané a socialismus: Čítanka textů: 1945-1989*. Díl 2. 1. vydání. Brno: CDK, 2009., str. 57.

¹⁴⁸ tamtéž, str. 56.

4.5 Duchovní základy demokracie

To, že se k demokratickému systému pevně hlásil Souček osobně, příliš nepřekvapí. Patřil k jednoznačným podporovatelům vzniku samostatné Československé republiky¹⁴⁹ a spolu s kruhem svých přátel (zejména v Akademické Ymce a v redakci periodika Křesťanská revue) trvale podporoval přínos a odkaz Tomáše Garrigue Masaryka, byť ne naprosto nekriticky.¹⁵⁰ Není ovšem úplně samozřejmé, že oprávněnost demokratického systému hájil i na základě do jisté míry nadosobní teologické argumentace. Nejprůzračněji je to vidět v dobové přednášce pro cyklus Akademické Ymky z dubna roku 1946, která nese právě název „*Duchovní základy demokracie*“.

Souček zde popisuje širší historický vývoj. Zdůrazňuje metafysickou rovnost všech lidí, která nebyla popírána ani ve středověku.¹⁵¹ Zároveň uznává, že teprve postupem času se počaly ozývat otázky, nakolik se snese tato rovnost před Bohem se zásadní společenskou nerovností stavů. Souček kritiku hledá už u některých skupin „husitské levice“ (zde můžeme pozorovat snad i ohlasy dominantního narativu národních dějin, kořenícího už u Palackého a Masaryka) a u dalších radikálních a reformačních skupin, především ale v anglické revoluci a posléze v revoluci francouzské. Postupně se tedy rodí myšlenka nového společenského rozčlenění, které „*už není přímo zakotveno v metafysické povaze věcí, nýbrž je svobodným dílem lidským. Přímý vztah k metafysické realitě má nanejvýš jen jednotlivý člověk; stát a jeho zřízení, tedy celá oblast politiky, je svobodným a ovšem odpovědným dílem lidí.*“¹⁵² Toto rozčlenění Souček shledává vzhledem k oné podstatné rovnosti všech lidí jako spravedlivější. Zároveň ovšem kritizuje, že do velké míry vyrostlo z víry člověka ve schopnost silou rozumu organizovat své věci a dosáhnout snad téměř ideálního stavu věcí. Takovou myšlenku Souček se svou vírou v nedostatečnost a porušenost člověka akceptovat nemůže. Ukazuje se navíc i to, že si je přinejmenším do určité míry vědom jakýchsi hranic dobového diskurzu, když se sice snaží připomenout původní dobrý smysl liberalismu, jehož „*pravým smyslem byla víra v rozum, v dobrotu člověka, v pokrok, v harmonii*“¹⁵³, ale zároveň poznamenává, že „*o liberalismu se dnes*

---

¹⁴⁹ Ústřední archiv Českobratrské církve evangelické v Praze. Archivní fond: Pzst. J. B. Souček. Karton č. 10. SOUČEK, J. B. T. G. Masaryk. Veřejná přednáška v Krabčicích, 11. 3. 1928.

¹⁵⁰ Ústřední archiv Českobratrské církve evangelické v Praze. Archivní fond: Pzst. J. B. Souček. Karton č. 10. SOUČEK, J. B. Ad vocem kritiky T. G. M. (K rozhovoru s dr. Odstrčilem.), 31. 12. 1957.

¹⁵¹ Ústřední archiv Českobratrské církve evangelické v Praze. Archivní fond: Pzst. J. B. Souček. Karton č. 10. SOUČEK, J. B. Duchovní základy demokracie. Přednáška pro cyklus Akademické Ymky, 3. 4. 1946., str. 4.

¹⁵² tamtéž, str. 5.

¹⁵³ tamtéž, str. 6.

pokládá za slušné smýšlet pokud možno negativně“.¹⁵⁴ Představu o společnosti, která může fungovat téměř bez státu a samovolně se regulovat, ale Souček vytyká nejen liberalismu. Upozorňuje, že v něčem podobný je i výhled do budoucnosti v učení Marxově: „*Cílem vývoje je společnost nejen beztrždní, nýbrž i bez státní moci, anebo aspoň se státem co možná málo vládnoucím ...*“¹⁵⁵ Nejen tato poznámka svědčí o tom, že Souček měl přinejmenším ne úplně zanedbatelný pojem o Marxově učení. Přímá znalost díla tohoto myslitele ovšem v dané době zřejmě mohla být jak nápomocná, tak zavádějící. Už od samých počátků si někteří kritičtí pozorovatelé všimli rozdílů mezi Marxovou teorií, její marxisticko-leninskou nástupkyní a snad ještě více skutečnou socialistickou politickou praxí. Tyto rozdíly mohlo být pro pozorovatele poměrně obtížné vyhodnotit.

Vícero prostoru ovšem Souček pochopitelně věnuje krizi liberalismu a zdůraznění toho, že neregulovaná svoboda individuů (zejména v oblasti hospodářské) „*nevede automaticky k pokroku a k největšímu blahu největšího počtu lidí*“¹⁵⁶, ba naopak. Právě tato krize liberalismu vedla k vzednutí volání po nové, silné autoritě, pevných strukturách, nezávislých na náhodné vůli většiny. A z tohoto volání se zrodily zhoubné fašistické diktatury.¹⁵⁷

Podobně jako není možné beze změn usilovat o vzkříšení první republiky, nestačí podle Součka ani u samotné demokracie prostý návrat. I tu je potřeba určitým způsobem kultivovat, posilovat, proměnit. „*Zdá se mi, že se nemýlím, že dnes i mladí lidé na demokracii hledí nějak věcněji, strážlivěji než jsme to činili my, kteří jsme byli mladí na konci první světové války, že je méně růžového optimismu a dokonce už méně růžových snů, že už málokdo je ve svém srdci skalopevně přesvědčen, že pouhým zavedením demokratických forem se rozřeší všechny těžkosti. A mám za to, že mnozí dnes cítí, že demokracii i po stránce ideové, duchovní, po stránce základního názoru na člověka a na život musíme založit solidněji než tomu bylo dříve ...*“¹⁵⁸ Z uvedeného ovšem nepřímo vyplývá i to, že pro Součka se nestává jedinou dostačující zárukou upevnění demokracie nový „lidový“ systém. Nově nastavené mantinely mají svůj smysl. K udržení systému a jeho pozitivnímu naplnění je ovšem třeba tříbit i přístup jednotlivců.

---

¹⁵⁴ Ústřední archiv Českobratrské církve evangelické v Praze. Archivní fond: Pzst. J. B. Souček. Karton č. 10. SOUČEK, J. B. Duchovní základy demokracie. Přednáška pro cyklus Akademické Ymky, 3. 4. 1946., str. 6.

¹⁵⁵ tamtéž, str. 6.

¹⁵⁶ tamtéž, str. 6.

¹⁵⁷ tamtéž, str. 7-8.

¹⁵⁸ tamtéž, str. 9.

Dále autor přechází do části osobní, k pokusu o vlastní nastínění „*střízlivého, solidního základu pravé demokracie*.“¹⁵⁹ Souček uvádí pro demokracii jako nejlepší možný systém důvody negativní i pozitivní. Z prvních uvedených: varuje především před tím, že nikomu z lidí není možné svěřit neomezenou moc, protože vždy je veliké nebezpečí, že moudrost a svědomí vládců selžou. Proto „*tato moc nemá být svěřována nikomu absolutně, trvale, neodvolatelně*.“¹⁶⁰ Nechybí ani odkaz na symbolickou záštitu demokracie v československém prostředí, prezidenta „Osvoboditele“ T. G. Masaryka. „*Ano, v demokracii moc jest omezena, zeslabena, je tam málo panování, jde spíše (v zásadě) o administrativu než o vládnutí, jak říkával a požadoval Masaryk*.“¹⁶¹ Souček sám ovšem nepochybně nemohl tušit to, co se z odstupem času poskládá před zrskem teprve historikovi. Sám prezident Masaryk s relativně silnou skupinou, která bývá tradičně označována jako „Hrad“, využíval poměrně četné, a ne vždy ortodoxní způsoby, jak dění ve státě ovlivňovat, aby se ubíralo pokud možno kýženým směrem.¹⁶² Masarykova vláda se tedy za pouhou „administrativu“ považovat nedá. Jak je ale vidno, tento ideál se mu přinejmenším úspěšně podařilo se svou osobou propojit.

Dále Souček demokracii vyzdvihuje takto: „*Druhý základní důvod je pozitivní. Lidský pospolitý život má své zvláštní cíle a úkoly. Člověk neostojí sám – to je čítanková pravda – a ve svém pospolitém životě si lidé pomáhají k tomu, aby si život učinili snesitelnějším a aby došli vyšších poloh životní existence státu a politického života. K tomu je třeba, aby ve společnosti, konkrétně ve veřejném mínění byly uznávány jisté normy, jisté společné zásady – spravedlnost, lidskost, pravdivost lidských vztahů*.“¹⁶³ S nejvyšší pravděpodobností zde Souček odhaluje i svou motivaci pro vstupování do prostoru, kde se toto veřejné mínění utváří a formuje. Pod tímto vstupováním do prostoru si můžeme představit jak jeho publikační činnost (knižní i v různých periodících), tak právě podíl na veřejných vzdělávacích akcích Akademické Ymky. Opakovaně u něj na řadu přichází zejména zdůrazňování osobní odpovědnosti všech zúčastněných. Není možné se schovávat

---

¹⁵⁹ Ústřední archiv Českobratrské církve evangelické v Praze. Archivní fond: Pzst. J. B. Souček. Karton č. 10. SOUČEK, J. B. Duchovní základy demokracie. Přednáška pro cyklus Akademické Ymky, 3. 4. 1946., str. 9.

¹⁶⁰ tamtéž, str. 10.

¹⁶¹ tamtéž, str. 10.

¹⁶² KLÍMEK, Antonín. *Boj o hrad I: Hrad a Pětka (1918-1926)*. Panevropa, 1996.

¹⁶³ Ústřední archiv Českobratrské církve evangelické v Praze. Archivní fond: Pzst. J. B. Souček. Karton č. 10. SOUČEK, J. B. Duchovní základy demokracie. Přednáška pro cyklus Akademické Ymky, 3. 4. 1946., str. 11.

za lid, jde o odpovědnost, rozum a svědomí všech. Političtí i duchovní vůdci se pak musí také rozhodovat sami a oni obzvlášť za svým rozhodnutím odpovědně stát.¹⁶⁴

*„A politickou formou, jedinou politickou formou k tomu, aby se tato společná odpovědnost všech na pospolitém díle lidské společnosti uskutečnila, je právě demokracie.“*¹⁶⁵ Ze Součkových slov tedy jasně vyplývá, že jakákoliv další politická forma mu připadá nějakým způsobem nedostatečná, nezajištěná, ohrožená deformací. Z toho jasně plyne, že se nemůže ztotožnit s žádnou diktaturou, a to dokonce ani s „diktaturou proletariátu“. Stejně tak Souček zavrhuje jakoukoliv sofokracii nebo vzděláním omezenou demokracii.¹⁶⁶ Demokracie je podle Součka založena nikoli na přesvědčení o nemylnosti lidu, ale spíše na „*přesvědčení o omylnosti nás všech*“.¹⁶⁷ Spoléhat je tedy třeba ne na lidský rozum a svědomí, ale na „*vlastní váhu a platnost rozumové i mravní pravdy*...“¹⁶⁸

Potud by výše uvedené výroky snad z většiny mohly být připsány i autorovi stojícímu mimo pole jakékoliv církve. V závěru ale Souček opět odhaluje zásadní křesťanské základy svého přesvědčení, ze kterých vyvozuje závěry i pro postoj k demokracii. Posledním odůvodněním demokracie je totiž „*nejen konsensus politický, nejen občanský mravní, nýbrž také konsensus o posledních věcech člověka.*“¹⁶⁹ I politický svět je pro Součka nevyhnutelně jen prostředkem k uskutečňování pravého lidského poslání, ne jeho cílem. Podle Součka je člověk „*nevyléčitelně chorý potřebou absolutna*“¹⁷⁰, což vede mnohdy k tomu, že toto „absolutno“ hledá právě v politice a stává se fanatikem.¹⁷¹

V závěru Souček shrnuje, že je třeba pokory a skromnosti. „*Církev ani křesťanská společnost nemá v kapse zázračnou formuli na vyřešení problémů světa. Ale jsme přesvědčeni, upřímně přesvědčeni, že nového a upřímného konsensu o základních věcech lidských, o tom, komu a čemu máme a čemu nemáme sloužit s poslední oddaností svých myslí i svých životů, bez víry, která je zároveň pevná i pokorná, bez jistoty o Pánu, který je nad námi a jehož nikdy nevystihneme, ale jehož hledati není nadarmo – bez této jistoty naše dnešní společnost, tak všelijak v našem národním, ale ještě více světovém měřítku*

---

¹⁶⁴ Ústřední archiv Českobratrské církve evangelické v Praze. Archivní fond: Pzst. J. B. Souček. Karton č. 10. SOUČEK, J. B. Duchovní základy demokracie. Přednáška pro cyklus Akademické Ymky, 3. 4. 1946., str. 11.

¹⁶⁵ tamtéž, str. 11.

¹⁶⁶ tamtéž, str. 14.

¹⁶⁷ tamtéž, str. 12.

¹⁶⁸ tamtéž, str. 12.

¹⁶⁹ tamtéž, str. 17.

¹⁷⁰ tamtéž, str. 17.

¹⁷¹ tamtéž, str. 17.

*chorá a tápající, se těžko uchrání stále nového kyvadlového pohybu a smrtelného nebezpečí, v němž se tak zřetelně nalézá.*¹⁷²

Takové přijímání demokracie jako nejoprávněnějšího systému u křesťanských církví nemůžeme považovat za samozřejmé. Kupříkladu Svatý stolec, jakožto hlavní vůdčí struktura mohutné katolické církve, dlouho přímo prosazoval jiné formy společenského uspořádání. V roce 1891 vydal papež Lev XIII. encykliku *Rerum novarum*, která měla jako ideální typ prosazovat třetí cestu mezi parlamentním liberalismem a socialismem¹⁷³. Šlo o návrh jakési modernizované verze stavovského státu.¹⁷⁴ Ještě papež Pius XI. považoval demokracii za systém oslabující roli autority, a i on vydal v roce 1931 encykliku *Quadragesimo anno*, která navrhovala alternativní společenské uspořádání jakéhosi „stavovského“ typu.¹⁷⁵ Velkým zlomem se stala teprve druhá světová válka. V konfrontaci s dlouho odmítaným socialistickým Sovětským svazem, ale také s totalizujícím nacistickým Německem a dalšími představiteli fašistické ideologie¹⁷⁶ papež Pius XII. teprve ve vánočním poselství z roku 1944 na téma „demokracie a mír“ poprvé v dějinách otevřeně uznal mravní hodnotu demokracie, byť zdůraznil spíše tuto mravní stránku, a ne konkrétní politickou realizaci.¹⁷⁷ Právě v oficiálním uznání, že demokracie a liberalismus nejsou nepřáteli katolické církve, se projevila odvaha i určitá „revolučnost“ tohoto papeže.¹⁷⁸

20. století tedy u katolické církve proměnilo dlouhotrvající představu, že pouze monarchie je a má být kýženým politickým uspořádáním státu. U protestantů taková představa jednoho ideálního systému nepanovala a celkově nelze ani ve velkém zjednodušení narýsovat podobnou zestručňující linku přístupu k demokracii. Reformace se už od svých nejstarších kořenů přese všechny snahy o udržení jednoty začala štěpit do vícero různých proudů. To, že protestanté nesdíleli jednotnou lidskou autoritu, vedlo i k větší váze individuálních přístupů jednotlivých reformátorů. Ti mohli přinášet odlišné akcenty v pojetí věrouky. Zároveň byli obdařeni i odlišnými zkušenostmi v oblasti soužití se světskými vrchnostmi. Možnost demokratického uspořádání společnosti ovšem v jejich

---

¹⁷² Ústřední archiv Českobratrské církve evangelické v Praze. Archivní fond: Pzst. J. B. Souček. Karton č. 10. SOUČEK, J. B. Duchovní základy demokracie. Přednáška pro cyklus Akademické Ymky, 3. 4. 1946., str. 18.

¹⁷³ McLEOD, Hugh. *Náboženství a lidé západní Evropy (1789-1989)*. 1. vydání. Brno: CDK, 2007., str. 73, 140.

¹⁷⁴ ŠMÍD, Marek. *Vatikán a německý nacismus 1923-1945*. Praha: Triton, 2019.

¹⁷⁵ tamtéž.

¹⁷⁶ PAXTON, Robert O. *Anatomie fašismu*. Praha: NLN, 2007.

¹⁷⁷ ŠMÍD, Marek. *Vatikán a německý nacismus 1923-1945*. Praha: Triton, 2019.

¹⁷⁸ tamtéž.

povědomí figurovala již delší dobu a na některých místech byla zdůrazněna i specifickou církevní strukturou, která se k tomuto demokratickému uspořádání blížila.¹⁷⁹

Proces sžívání protestantů s demokracií tedy byl značně mnohvrstevnatý a na různých místech světa probíhal různým tempem. V Čechách se ovšem nepopíratelně řada evangelíků ztotožnila s demokratickým systémem i v souvislosti s přijetím Masarykovy koncepce vzniku československého státu. Nelze popřít, že i v Československé republice byli evangelíci, kteří demokratický systém za svůj nepřijali. Přinejmenším vůdčí intelektuální figury Českobratrské církve evangelické se ovšem za demokracii postavily velmi pevně – ještě pevněji v souvislosti se sledováním nedemokratického vývoje, ke kterému v meziválečné době na řadě míst došlo. Souček jako jeden z „masarykovců“ nepochybně patřil k této skupině a jak lze vidět výše, při obhajobě demokracie spojil svou osobní zkušenost i s pohledem teologa a exegety.

4.6 Víra a svět

Již v předchozí části jsme mohli pozorovat, že J. B. Souček od sebe neodděloval Součká-křesťana a Součká-občana. Na tom není nic příliš překvapujícího. Souček svou víru vnímá jako farář, teolog, ale především a na prvním místě jako věřící křesťan jakožto maximu, která má ovlivňovat veškerý jeho život. Tím spíš, když se cíleně snaží vyhnout extrémně vyhrocenému přístupu některých luteránů oddělujících od sebe věci světské a duchovní, nebo přesněji víru a jednání.¹⁸⁰ Např. na veřejné přednášce v Krabčicích o T. G.

Masarykovi v roce 1928 se posluchačstvu přímo omluvil slovy: „...nemohu sám sebe rozdvoujit, a nemohu myslet a mluvit v zásadě jinak zde, než když jsem ve svém kostele.“¹⁸¹

Ve stručné kapesní příručce *Mladý evangelík a veřejný život* se J. B. Souček v roce 1936 obrací k mladým evangelíkům s výzvou k občanskému angažmá (však se „všechn život demokratisuje“¹⁸²). Tato výzva koneckonců naprosto souzní se vši činností, kterou Souček a jeho společníci rozvíjeli v Akademické Ymce i na stranách svého hlavního věstníku *Křesťanské revue*. Jejich přístup by se dal označit v podstatě za jakýsi „angažovaný idealismus“. Neustále jsou zdůrazňovány hodnoty, ideály. Za jeden z hlavních neduhů doby je považováno to, že lidé právě na tyto úhelné kameny zapomínají. Tyto ideály ovšem ani v nejmenším nesmí zůstat jako teoretické floskule, vznášející se kdesi vysoko bez dotyku se záležitostmi nejhmatatelnějšími a nejpraktičtějšími. Řečeno

¹⁷⁹ WERNISCH, Martin. *Politické myšlení evropské reformace*. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 2011.

¹⁸⁰ SOUČEK, Josef Bohumil. Kde je chyba luterství? Praha: Křesťanská revue Roč. 7 (1933), č. 1, str. 17-21.

¹⁸¹ Ústřední archiv Českobratrské církve evangelické v Praze. Archivní fond: Pzst. J. B. Souček. Karton č. 10. SOUČEK, J. B. T. G. Masaryk. Veřejná přednáška v Krabčicích, 11. 3. 1928., str. 6.

¹⁸² SOUČEK, Josef Bohumil. *Mladý evangelík a veřejný život*. Praha: Svaz SČME-YMCA, 1936., str. 1.

slovy J. L. Hromádky: „Pravý ideál má svou cenu jedině v živém vztahu k drobnému, špinavému, všednímu životu. Ideál není vznešený sen, jehož krása je tím větší, čím je životu vzdálenější, pravý ideál není studená, vyspekulovaná myšlenka, která trůní někde nad hvězdami s lhostejností k našemu pozemskému pachtění. Pravý ideál zápasí o svět, o změnu, zdokonalování pozemského života.“¹⁸³ Není tedy s podivem, že Souček zejména mladé lidi vyzývá k aktivitě a angažovanosti. Zdůrazňuje ale to, že každý křesťan musí pamatovat na maximum Božích přikázání, v každé oblasti svého života, a v politice obzvlášť. „...nic jiného nesmí stát na místě Božím, nic si nesmí činit nárok na naprostou oddanost a poslušnost – ani stát, ani národ, ani ovšem strana, spolek, kultura, vzdělanost. Největší lež a největší neštěstí naší doby jsou t. zv. "totalisující" snahy – národ, rasa, stát, proletariát a t. p. se posazují na místo Boží a stávají se modlami.“¹⁸⁴ Žádná konkrétní strana zde není odsouzena, žádný politický proud výslovně odvržen. Na druhou stranu musí být většině čtenářů víc než jasné, které by bylo možné jako takové nešťastné příklady „totalizujících snah“ uvést.

Ještě na jaře 1948 nakladatelství Jana Laichtera vydalo soubor Součkových promluv přednesených na studentské konferenci Akademické Ymky v červenci 1947 v Písku. Útlá knížka dostala stručný název *Víra a svět. Lidské vztahy ve světle evangelia*. Hlavní myšlenkou, která v knížce rezonuje, je opět sdělení, že křesťan má být odpovědně činný ve světě. Oproti výše uváděné brožurce *Mladý evangelik a veřejný život* z roku 1936 jsou však úvahy jakoby ještě o něco obecnější, nekonkrétnější. Je otázkou, nakolik je tato obecnost způsobena snahou o diplomatičnost ve stále napjatějších poměrech a nakolik se jedná spíše o snahu vystihnout celkově platnou hloubku věci. Souček zdůrazňuje, že „pospolitý rozměr života, který se rozvíjí v oblasti politiky, má podstatnou souvislost se základním vztahem k Bohu, není tedy ani, ano právě s tohoto hlediska něčím vedlejším a lhostejným.“¹⁸⁵ Právě věřící jsou obzvlášť povinni brát na sebe závazky plynoucí ze své pozemskosti.¹⁸⁶

Na druhé straně jsou zde opět důrazně připomínány limity lidské činnosti na zemi. Jakožto novozákonní teolog a biblista Souček odkazuje na četná konkrétní místa Nového zákona a zároveň se snaží stručně vystihnout jeho podstatnou zvěst i to, jakým způsobem doplňuje a jinak nasvětluje Starý zákon. O uspořádání společnosti a pozemské vlády

---

¹⁸³ HROMÁDKA, Josef Lukl. Všední život a ideály. Praha: *Křesťanská revue*. Roč. 8 (1935), č. 8. Praha: 15. května 1935. str. 228.

¹⁸⁴ SOUČEK, Josef Bohumil. *Mladý evangelik a veřejný život*. Praha: Svaz SČME-YMCA, 1936., str. 7-8.

¹⁸⁵ SOUČEK, Josef Bohumil. *Víra a svět*. 1. vydání. Praha: Jan Laichter, 1948., str. 16.

¹⁸⁶ tamtéž, str. 23.

hovoří v duchu Nového zákona takto: „*Myšlenka království je tu přehodnocena, ano, království Boží je tu stavěno přímo jako protiklad proti království pozemskému, myšlenka na království světa a slávu jejich se tu jeví jako satanské pokušení.*“¹⁸⁷

Obzvlášť kontrastně tato interpretace vystupuje ve srovnání s řadou dobových výroků vůdčích postav Československé církve. Československá církev se snažila velmi intenzivně zaujmout místo církve nejprogressivnější a podpořit obnovu i budování nového československého řádu. Království Boží vlastně už nemělo být hlášáno jen pro období po smrti, ale také pro čas na zemi, již zde je potřeba budovat jeho předstupeň. Vedení Československé církve vyzývalo v podstatě k budování ráje za pomoci materiálních výtahů.¹⁸⁸ Je pravda, že Československá církev nikdy výslovně neuvedla, že by království Boží na zemi měla vybudovat komunistická strana. Na druhou stranu bylo jasně vidět, pro kterou stranu má velká část této církve sympatie a komu svěřuje svou důvěru v nejlepší uspořádání společenských poměrů.

Československá církev po 2. sv. válce nasadila asi nejvýrazněji revoluční rétoriku. Jejimi důležitými intelektuálními postavami byl hlášen požadavek „nového křesťanství“, tedy požadavek na revoluční změnu víry, kterou vyžaduje krize a volání po nové jednotě. Takové hlasy zaznívaly zejména od Otto Rutrleho, ale také od Františka Linharta, který byl sice členem Českobratrské církve evangelické, ale ve sledovaném období se dostal v této církvi do takové izolace, že byl v mnohem užším kontaktu a ve shodě právě se zástupci církve Československé. Právě on se stal příznačně také zakladatelem sdružení s názvem Association of Religious Socialists.¹⁸⁹ Nové křesťanství mělo odpovídat duchu doby, tedy rozhodně pracovat na syntéze křesťanství se socialismem a komunismem (F. Linhart).¹⁹⁰ Od Československé církve tedy vzešla poměrně silná teologická autorita k podpoře socialismu. Radikálně změněné sociální uspořádání bylo považováno za morální dědictví Nového zákona, naplnění Ježíšova evangelia.¹⁹¹ Na druhou stranu je třeba dodat, že podobné hlasy hledající duchovní argumenty pro podporu socializace a socialismu a zdůrazňující Ježíšovu neortodoxní sociální nauku se ozývaly i z Českobratrské církve evangelické. U katolické církve byla situace odlišná. Pavel Tigrid, redaktor týdeníku *Obzory*, byl asi jediným veřejně vystupujícím katolíkem, který vůbec připustil nějakou

---

¹⁸⁷ SOUČEK, Josef Bohumil. *Víra a svět*. 1. vydání. Praha: Jan Laichter, 1948., str. 19.

¹⁸⁸ ABRAMS, Bradley F. *The Struggle for the Soul of the Nation: Czech Culture and the Rise of Communism*. Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2005., str. 260.

¹⁸⁹ tamtéž, str. 256.

¹⁹⁰ tamtéž, str. 257.

¹⁹¹ tamtéž.

možnost kompatibility křesťanství a komunismu. I on ovšem mluvil o tom, že komunismus se musí přizpůsobit křesťanství.¹⁹²

Souček akceptuje poválečné změny politického systému. Ač ve světle křesťanské víry odmítá osvícenskou lineární linku pokroku, je si vědom toho, že dochází k historickým proměnám, na něž je potřeba flexibilně reagovat. „*Neboť politika je konkrétní, dynamické, stále se měnící úsilí o správu pospolitých věcí, při němž by se dosahovalo pokud možno snesitelně spravedlivé a vyvážené, vždy však jen nedokonalé a proto prozatímní úpravy nesmírně složitých a těžko přehledných lidských vztahů.*“¹⁹³ Znovu a znovu ovšem Souček považuje za svou povinnost připomínat duchovní základy, ze kterých by měla nedokonalá lidská společnost při uspořádání věcí veřejných vycházet. „*Lidská skutečnost totiž – a politická skutečnost obzvláště – nejen že není nikdy dokonalá podle absolutního měřítka, nýbrž není nikdy ani relativně tak dobrá jak by v dané situaci mohla být podle konkrétních možností; zřítíla by se však do propasti libovůle, křiklavé nespravedlnosti a zkázy, kdyby zmlkl hlas, připomínající, že jsme ve všem svém počínání, také a zvláště politickém počínání, zavázáni v pokoře sloužit Bohu a v činné lásce jednomu každému z nejmenších bratří svých.*“¹⁹⁴

Právě vzhledem k tomuto duchovnímu přístupu nepřekvapí ani důraz kladený na individuální rozměr sociální podpory. Souček se nestaví do jedné linie s některými konzervativními katolíky, kteří vnímají právě tento osobní rozměr za podstatnější než nějaké velké systémové úpravy. Toho, jak velký vliv mají oficiální struktury, v nichž se lidé pohybují, si je Souček vědom.

4.7 Vliv T. G. Masaryka

Souček měl stejně jako okruh jeho blízkých (a myšlenkově příbuzných) přátel z Křesťanské revue a Akademické Ymky vždy blízko k Masarykovi. Nepřijímal ho nekriticky, ale právě Masaryk na něj nepochybně měl vliv, který je snad možno vysledovat i na některých místech, kde se k němu Souček výslovně nehlásí. Masaryk ve svých pracích vytvořil určitý koncept, který by se dal označit za „antropologii moderního člověka“ (nejvýrazněji snad v díle *Moderní člověk a náboženství*)¹⁹⁵. Při sběru materiálu historického, sociologického, ale i při čtení literárních děl docházel Masaryk k určitým obecným závěrům o povaze tohoto moderního člověka, o jeho silách i slabinách.

---

¹⁹² ABRAMS, Bradley F. *The Struggle for the Soul of the Nation: Czech Culture and the Rise of Communism*. Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2005., str. 257.

¹⁹³ SOUČEK, Josef Bohumil. *Víra a svět*. 1. vydání. Praha: Jan Laichter, 1948., str. 34.

¹⁹⁴ tamtéž, str. 35.

¹⁹⁵ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Moderní člověk a náboženství*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2000.

U J. B. Součka lze podobnou „antropologii“, snad zčásti přejatou, pozorovat rovněž. V přednášce z konference Akademické Ymky v roce 1947 publikované pod názvem *Krise víry v člověka*¹⁹⁶ vytváří i on určitý směle zobecňující obraz člověka. V této přednášce se autor pouští do jakési stručné historické syntézy. V ní označuje přelom středověku a novověku za období, ve kterém se začala rodit moderní víra v člověka, která kypěla a rostla až do současnosti.¹⁹⁷ Na jednu stranu tato víra stále v rozličných podobách přežívá, na druhou stranu ovšem již přichází také zklamání a z něj pramenící reakce. Nejtypičtější reakce je dvojí: socialistická kritika liberalismu a poukaz na nutnost revoluční cesty a skepse a nihilismus (projevující se dle Součka třeba i za optimistickou fasádou nacistické ideologie).¹⁹⁸ Ne, že by tato syntéza byla nějak zvlášť provokativní a novátorská. Zajímavé ovšem je zamyslet se nad tím, kdo si vůbec může troufnout takovou syntézu vytvářet. Chceme-li se pouštět do vysvětlování hluboko v časě a široko v prostoru se rozprostírajících jevů a souvislostí – a obvykle vysvětlování okořenit i vypíchnutím určité stěžejní ideje – musíme mít odvahu si osobovat pohled jaksi „z ptačí perspektivy“. Nárok na tuto perspektivu můžeme odvozovat kupříkladu z toho, že jsme v dané oblasti odborníkem. Jak ale vůbec určit, který z příslušných odborníků má zrovna na osvětlování daného tématu monopol? Kdo je to u uvedeného příkladu: historik? filosof? A má do toho co mluvit teolog? Zdá se mi, že na tomto místě promlouvá spíš Souček-intelektuál, člověk, který si je vědom svého širokého rozhledu i schopnosti informace synteticky zpracovávat a vyhodnocovat. A toto vědomí ho v jeho vlastních očích opravňuje k tomu, aby se mohl odvážit vynášet obecnější soudy a neponechávat si je pouze pro sebe, ale také je šířit dál.

U Součka i širšího okruhu jeho intelektuálních souputníků lze pozorovat snahu si Masaryka pro sebe zpracovat tak, aby ho pro ně bylo možné uchopit. To do jisté míry umožňují i některé „mezery“ v Masarykově díle a filosofické konstrukci, které jsou otevřeny různým interpretacím. O to důležitější je přisvojit si Masaryka v intenzivním zápase o jeho odkaz, probíhajícím právě v období třetí republiky.¹⁹⁹ Pro Součka se odkazování na Masaryka stává i určitým obranným štítem proti „samospasitelnosti revoluce“. Zároveň není Masaryk přijímán nekriticky. Jako problematický je vnímán

---

¹⁹⁶ SOUČEK, Josef Bohumil. *Víra a svět*. 1. vydání. Praha: Jan Laichter, 1948., str. 126-142.

¹⁹⁷ tamtéž, str. 129-130.

¹⁹⁸ tamtéž, str. 134.

¹⁹⁹ ABRAMS, Bradley F. *The Struggle for the Soul of the Nation: Czech Culture and the Rise of Communism*. Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2005.

především jeho vlažný vztah ke konkrétním církvím a institucionalizované formě náboženství.²⁰⁰

Pochopit Součkovu antropologii (nebo by snad také šlo říci „filosofii člověka“) je naprosto zásadní, protože jediné díky ní můžeme chápat také jeho pohled na společnost, a tedy i na politiku. V přednášce pro Akademickou Ymku z roku 1946 o duchovních základech demokracie je to vidět obzvlášť silně. J. B. Souček hovoří o demokracii jako o jediném schůdném politickém systému a opět toto neopírá pouze o historickou nebo osobní zkušenost, nýbrž o přesvědčení o vnitřní podstatě člověka a jeho limitech, které nemůže překročit.²⁰¹ Tato teologická antropologie (a poměrně jasně formulovaná křesťanská nauka celkově) je zmiňována jako podstatný „maják“, orientující věřící v mnoha sporných případech i v souvislosti s římskými katolíky.²⁰²

4.8 Křesťanství a socialismus

Úvahy o vztahu mezi křesťanstvím a socialismem se počaly rodit už od okamžiků jejich prvního střetávání, tedy záhy po zrodu socialismu. Celkem přirozeně k tomu vedla nesnadná kombinace rysů velmi příbuzných, a naopak zase rysů vzdálených, až rozporných. Právě levicovým myšlenkám nakloněná skupina okolo Hromádky (zejména v redakci Křesťanské revue) se vztahem křesťanství a socialismu poměrně hloubavě zabývala již v meziválečném období. Po druhé světové válce, kdy nastal všeobecný obrat k sociálně spravedlivějšímu pojetí politiky i hospodářského uspořádání, se toto téma pochopitelně vynořilo znovu a intenzivně. Základní kroky k „socializaci“ Československa navíc byly zakotveny už v Košickém vládním programu a bylo třeba je nějakým způsobem reflektovat.

Pro pochopení Součkových úvah je třeba zmínit v první řadě jeho postoj ke světským impulzům a k jejich přijímání církví. Jak Souček zdůrazňuje v brožurce *Církev a veřejnost*, vydané spolu s Říčanem roku 1941: církev může přijímat podstatné kritické podněty i ze světského prostředí. Vždyť i to je podrobena plně Boží vůli a z Boží milosti do něj mohou být zasety akcenty, které mohou církev vytrhnout z její bludné cesty.²⁰³

Ještě 22. ledna 1948, tedy nedlouho před únorovým převratem, přednesl Souček pro Rooseveltovu kolej přednášku o tom, zda se musí svoboda srazit se sociální spravedlností.

---

²⁰⁰ Ústřední archiv Českobratrské církve evangelické v Praze. Archivní fond: Pzst. J. B. Souček. Karton č. 10. SOUČEK, J. B. Ad vocem kritiky T. G. M. (k rozhovoru s d. Odstrčilem), 31. 12. 1957.

²⁰¹ Ústřední archiv Českobratrské církve evangelické v Praze. Archivní fond: Pzst. J. B. Souček. Karton č. 10. SOUČEK, J. B. Duchovní základy demokracie. Přednáška pro cyklus Akademické Ymky, 3. 4. 1946.

²⁰² FIALA, Petr, HANUŠ, Jiří. *Katolická církev a totalitarismus v Českých zemích*. Brno: CDK, 2001.

²⁰³ SOUČEK, Josef Bohumil. *Církev a veřejnost*. Praha: KSML, 1941., str. 9.

Ve svých poznámkách k této přednášce popisuje střet těchto dvou hodnot jako jakési „*východo-západní dilema*“²⁰⁴. Na jedné straně stojí svoboda jednotlivce – kořeny víry v tuto svobodu Souček vidí především v novověké Anglii a posléze hovoří o dlouhém historickém boji o tuto osobní svobodu. Na druhé straně pak stojí sociální spravedlnost, spojená i s potřebou jednotlivce určitým způsobem omezit. V poznámkách je zdůrazněno, že i socialismus, který sociální spravedlnost prosazuje, je dědictvím ideálu svobodného člověka. Jeho cílem přeci je osvobodit člověka i od pout hospodářských. Zároveň je ale jeho posláním kritika liberalismu, ve kterém společnost dostatečně nechrání své slabé. Nejsilnější Součkovou tezí je to, že svoboda neznamená pouhé sobecké hájení osobní sféry před společností. Svoboda je právě pro společnost nutná. „*K čemu potřebuji svobodu? Abych jako svobodný občan mohl dát to nejlepší ze sebe do služeb pravdy a spravedlnosti.*“²⁰⁵ Opět se tedy ozývá Součkově přesvědčení, že společnost může fungovat pouze jako spolupracující společenství angažovaných a odpovědných jedinců. Není možné vytvořit nějaký samočinný regulovaný monolit, který bude fungovat bez ohledu na zapojení každého jednotlivého občana. A aby se tyto občane mohli rozvíjet, být společností prospěšní a zdravě ji kritizovat, musí být svobodní. Jako by se tedy Souček s vědomím naladění tehdejších posluchačů snažil zahrát právě na onu kolektivní notu.

Souček si je zároveň vědom, že zacházení se svobodou v socialistické společnosti není jednoduché a neproblematické. Za hlavní problémy socialistické společnosti v tomto směru považuje nepohyblivost, byrokratičnost, umlčování kritiky. Specifické problémy dané čs. situací pak vidí v nechuti vládnoucích komunistů k přílišnému zdůrazňování svobody a svobod, kterou si vysvětluje obavami, aby svobody nebylo zneužito k ohrožení, rozkladu ještě mladého socialistického díla. U čs. komunistů považuje za problematickou také „*jistou intoleranci dogmatiků*“.²⁰⁶

Souček tedy dochází k závěru, že svoboda se se sociální spravedlností střetnout nemusí, ale může. V tom, na kterou ze dvou složek je kladen větší důraz, ostatně Souček pozoruje určitý dějinný kyvadlový pohyb (tento termín používá pro popsání dějinného vývoje na vícero místech). V závěru se přiklání, byť ne bez výhrad, k formulaci Jana Masaryka: v oblasti hospodářské solidarita, v oblasti kulturní, duchovní, ideové svoboda. V této oblasti totiž jde o smysl života. A smysl života nikdo nikomu nemůže předepsat,

---

²⁰⁴ Ústřední archiv Českobratrské církve evangelické v Praze. Archivní fond: Pzst. J. B. Souček. Karton č. 1. SOUČEK, J. B. Musí se individuální svoboda srazit se sociální spravedlností? (Pro Rooseveltovu kolej, 22. 1. 1948).

²⁰⁵ tamtéž.

²⁰⁶ tamtéž.

každý jej může najít jen ve svobodě. „*Pro tuto svobodu musí socialistická společnost najít místo, nemá-li zradit sama sebe a nemá-li skončit ve vnitřním a nakonec i vnějším ztroskotání.*“²⁰⁷

Pochybnosti o tom, zda socialismus nepovede k utlačení svobody – obzvláště v podání čs. komunistů – se objevovaly i jinde. Snad nejvýrazněji se obavy projevily v souvislosti se sporem mezi Kulturní obcí a Kulturním svazem v roce 1946.²⁰⁸ Druhý jmenovaný vznikl právě v reakci na sdružení výhradně komunistických umělců v Komunistické obci. Podle Bradleyho F. Abramsa měli právě v tomto sporu demokratičtí socialisté jedinečnou šanci zúročit téma, ve kterém měli nad komunisty ve veřejném prostoru navrch.²⁰⁹ Šlo právě o téma individuální svobody, především v kontextu kulturního života a umělecké tvorby, ale také v obecnější rovině. V srpnu 1946 se navíc do Československa dostaly informace o útocích aparátu proti sovětskému spisovateli Michailu M. Zoščenkovi a básnířce Anně Achmatovové, jejichž tvorba byla vyhodnocena jako škodlivá. Kauzu následovalo „vyčištění“ leningradské kulturní scény i řada dalších čistek na kulturní scéně.²¹⁰ To vyvolalo oprávněné obavy, mimo jiné i z toho, zda nehrozí podobný vývoj i v Československu. Abrams ovšem konstatuje, že demokratickým socialistům se nepodařilo dočasnou převahu v diskusi o svobodě dostatečně zužitkovat. Spor vyústil ve sloučení Kulturní obce a Kulturního svazu v Kulturní jednotu. V ní nad otázkou svobody umělecké tvorby jednoznačně převážil společný důraz na službu socializujícímu se kolektivu. Nekomunistické síly tak opět pokračovaly v dlouhodobém oslabování své vlastní pozice. Přizpůsobováním své rétoriky rétorice komunistické strany trvale přispívaly ke smývání rozdílů a tím nepřímou i k upevňování silné komunistické pozice ve veřejném diskurzu.²¹¹

4.9 Zachovat církve, zachovat fakultu?

Nemalou část Součkovy pozornosti i jeho horizontu zabírala fakulta, jeho působiště. Vždyť také za protektorátu zažil palčivou situaci, kdy fakulta byla zavřena a jen naprosto nedostatečně nahrazována samostudiem a potají pořádanými kurzy. Josef Bohumil tuto

---

²⁰⁷ Ústřední archiv Českobratrské církve evangelické v Praze. Archivní fond: Pzst. J. B. Souček. Karton č. 1. SOUČEK, J. B. Musí se individuální svoboda srazit se sociální spravedlností? (Pro Rooseveltovu kolej, 22. 1. 1948).

²⁰⁸ ABRAMS, Bradley F. *The Struggle for the Soul of the Nation: Czech Culture and the Rise of Communism*. Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2005., str. 222-223.

²⁰⁹ tamtéž, str. 225.

²¹⁰ BRENNER, Christiane. *Mezi Východem a Západem: České politické diskurzy 1945-1948*. 1. vydání. Praha: Argo, 2015., str. 289.

²¹¹ ABRAMS, Bradley F. *The Struggle for the Soul of the Nation: Czech Culture and the Rise of Communism*. Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2005., 226-227.

situaci nezažil pouze z pozice docenta, který byl připraven o svou milovanou práci; v dané době zastával rovněž pozici úředníka při synodní radě. Tím spíš si byl vědom, jak narušení řádné výuky ohrožuje i kontinuální zajištění pastýřské péče a tím i nejvlastnější poslání církve. Podle sčítání lidu z roku 1930 se k ČCE hlásilo v Československu necelých 300 000 věřících (tedy zhruba 2% obyvatel)²¹². V roce 1950 to již bylo lehce přes 400 000 (3,3% obyvatel).²¹³ Tento růst by snad do jisté míry šlo přičíst i jakémusi válečnému duchovnímu probuzení, o kterém se někdy hovoří. K duchovnímu zaopatření těchto věřících tedy bylo potřeba nezanedbatelný počet duchovních. Udržet kontinuitu šíření evangelia a pastýřské péče o věřící je jedním z hlavních poslání církve. Aby tato kontinuita byla zachována, je třeba udržet při životě nezbytné instituce a soustředit se na svou práci, která je podpírá. Pro české evangelíky takovými institucemi byla především církev jako taková, její vedení, ale v neposlední řadě i bohoslovecká fakulta. To, v jaké se nachází kondici a zda je možné na ní svobodně provádět výzkum a vzdělávat studenty, tedy nepochybně mohlo být pro J. B. Součka jedním z „lakmusových papírků“, které poukazyvaly na to, nakolik je ovzduší svobodné. John Connelly ve své práci *Zotročená univerzita* poukazuje na zajímavá specifika přístupu čs. komunistů k vysokému školství, která mohla Součkův postoj rovněž ovlivnit. Československý vysokoškolský systém byl rozvinutý a diferencovaný a důraz byl kladen na autonomii jednotlivých vysokoškolských subjektů. Tato situace se na rozdíl od řady jiných záležitostí příliš nezměnila ani v období třetí republiky. I přes přesvědčivé vítězství Komunistické strany Československa v květnových volbách roku 1946 zůstalo vedení ministerstva školství konkurenční straně národních socialistů. Podle Connellyho KSČ celkově podceňovala politiku vytváření loajální inteligence. Nedosahovala takových výsledků jako kupříkladu komunisté v Polsku nebo v NDR, a to ve vztahu k dělnickým kurzům i k politické indoktrinaci. Až do přelomu let 1950-1951 neprovedli čs. komunisté žádné velké čistky ve státní školské správě a plné kontroly ústředního stranického aparátu nad vysokými školami dosáhli až po roce 1953. Komparace Johna Connellyho ukazuje, že oproti polským a východoněmeckým komunistům projevovali ti českoslovenští bezprostředně po válce rozhodně nejmenší zájem o vzdělávací otázky.²¹⁴ To, že stěžejní centrum

---

²¹² SCHULZE WESSEL, Martin, ZÜCKERT, Martin (Hg.). *Handbuch der Religions- und Kirchengeschichte der böhmischen Länder und Tschechiens im 20. Jahrhundert*. Mnichov: R. Oldenbourg Verlag 2009., str. 902.

²¹³ tamtéž, str. 903.

²¹⁴ CONNELLY, John. *Zotročená univerzita*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2008., str. 62.

pěstování protestantské věrouky, zůstalo mezi lety 1945 a 1947 takto nedotčeno, tedy mohlo být dalším faktorem, který mohl poněkud ukolébat Součkovu obezřetnost.

V pozdějších letech, po delším období trvání komunistického režimu, se fakulta i církev nakonec skutečně staly určitými ohnisky disentu a prostorem, v němž vyrostly nové generace věřících i duchovních, kteří byli ke stávajícímu státnímu uspořádání i k vládnoucí ideologii velmi kritičtí. Jak v Polsku, tak v Československu se celkově univerzitně vzdělaná inteligence a zejména studenti stali v poststalinistickém období destabilizujícím faktorem.²¹⁵

---

²¹⁵ CONNELLY, John. *Ztročená univerzita*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2008., str. 22.

5. Závěr

5.1 Souček v diskurzu třetí republiky

Bylo by příliš smělé snažit se úplně zrekonstruovat život jedné osoby a její myšlenkový svět. Příliš mnoho dílků chybí. Historiografie navíc plně nerozřešila ani otázku poměru a způsobů setkávání sociálních (vnějších) a duševních (vnitřních) podnětů v nitru každého jednotlivce.²¹⁶ Můžeme ovšem pozorovat, jakým způsobem se konkrétní osoba ve své době projevovala, obzvláště vyrýsuje-li se něco výrazněji v nevšední a komplikované dějinné situaci. Z některých náznaků snad může vyvstat i to, kde možná byla jedincem vědomě či nevědomě splacena příliš vysoká daň nebo promarněna příležitost. To ovšem nejde nijak objektivně a univerzálně hodnotit a zůstává to na úsudku čtenářově, poté, co se pokusí co nejvíce přiblížit ke sledované osobě. V některých uzlových bodech lze vystopovat také které myšlenky zůstaly individuem zastávány kontinuálně a u kterých z důvodů vnitřních, vnějších či jejich kombinace došlo k nějakým proměnám.

Jednou z nejpodstatnějších konstant Součkova přemýšlení o světě i o společnosti je křesťanské přesvědčení a z něj plynoucí pohled na člověka i na lidské dějiny. Každý člověk je pro Součka vždy a nepřetržitě nedokonalým a slabým. Proto není možné vkládat své naděje do nějakého utopického uspořádání lidské společnosti. Na druhou stranu Souček myšlenku linearity pokroku neodvrhne naprosto bezvýhradně. Stále podle něj dochází k jistým posunům vpřed a kolektivně jsou shromažďovány zkušenosti, které je možné prostřednictvím rozumu a vzájemné spolupráce a korekce vyhodnocovat a na jejich základě hledat uspořádání společnosti, které je spravedlivější a lepší. A hledat takové lepší uspořádání je úkolem všech zúčastněných, úkolem křesťanů o to více. Ač není možné na světě vybudovat nic bezchybného, posláním každého člověka je aktivně usilovat o lepší podmínky pro lidi okolo sebe, především pro ty slabé.

Jako věřící, duchovní a teolog Souček opakovaně shledává problematickou krizi duchovních hodnot, kterou ve své době cítí. (Tím navíc určitým způsobem souzní s již delší dobu se rozvíjející kritikou duchovního úpadku, sahající až k romantikům a v Československu výrazně pokračující i skrze působení T. G. Masaryka.) Souček tedy považuje duchovní hodnoty za neopominutelný základ všeho, co má přetrvat. Proto se u něj snad také objevuje víra v to, že lidi nelze skutečně proměnit jinak, než přesvědčíme-li je opravdově, do hloubky – a to se většinou nedá dělat masově, vykřikováním jednoduchých hesel. *„Není však také realistické přičítat člověku bezmezná možnosti*

---

²¹⁶ BERGER, Stefan, FELDNER, Heiko, PASSMOR, Kevin (eds.). *Jak se píšou dějiny: Teorie a praxe*. 1. vydání. Brno: CDK, 2016., str. 367.

poznání a výkonu. Žádná věž babelská nebyla dosud dostavěna až do nebes, žádné znamení blížící se katastrofy není pro vnímavé uši zřetelnější než začne-li se hlasitě mluvit o tisíciletých říších, o trvale rozhodujících, definitivních vítězstvích, o věčném zajištění bezpečnosti tím či oním podnikem nebo plánem, o stavu konečné harmonie takřka rajske, který nastane v dohledné době, jen až bude provedeno toto a toto opatření.²¹⁷ Pokud by se podařilo o tomto naslouchající skutečně přesvědčit, snad by skutečně nemělo být třeba nic víc, aby sami došli k odmítnutí socialistických utopických představ. Věřil Souček, že se mu toto poselství podaří dostatku lidí zprostředkovat? Nebo měl pocit, že pokud k nim přesvědčení nedoputuje takto v celku, stejně to nebude mít dostatečný smysl a víc už tedy udělat nemůže? Pro druhou variantu by snad svědčilo i společné naladění osob formujících Akademickou Ymku. Jiřina Šiklová ve své studii pojmenovává přístup ymkařů k šíření podstatných myšlenek takto: „Pro ni, stejně jako pro T. G. Masaryka, byla demokracie především diskusí. Přesvědčím-li svého protivníka logickými argumenty, již nic není na překážku jejich uskutečnění. Hmotné zájmy, politická mocenská situace, to vše bylo zanedbatelné, to vše dle Ymky muselo ustoupit před silou vědeckého argumentu, rozumového důkazu a přesvědčení. Jestliže skutečnost byla jiná, byla to její vina a kazatelé demokratického ideálu stejně nemohli dělat nic jiného než nadále diskutovat.“²¹⁸

U Součka se opakovaně objevuje pohled ve velmi dlouhodobé perspektivě. Od určité doby rezignuje na konkrétní výrazné změny, které by mohl zapříčinit on sám a kterých by se mohl dočkat. Podstatnější pro něj ale je doufání v to, že až k nim nazraje čas – právě na základě pevnějších duchovních základů –, dojde k nim téměř nevyhnutelně. Souček sám tedy přispívá především konkrétní „mravenčí prací“ k chodu podstatných institucí, které mají za tříbení duchovních základů nést odpovědnost. Takovými institucemi pro něj jsou především církve a fakulta. U obou z nich se nakonec Součkovy předpoklady v podstatě prokázaly, protože od určité doby větší či menší měrou zapůsobily jako faktory destabilizující státně-socialistický totalizující režim. Výše popsaný pohled ale může působit také do určité míry jako alibismus nebo omlouvání vlastní pasivity. Na některé pozorovatele ze Součkova okolí to takový dojem skutečně činilo.

---

²¹⁷ SOUČEK, Josef Bohumil. *Víra a svět*. 1. vydání. Praha: Jan Laichter, 1948., str. 97-98.

²¹⁸ ŠIKLOVÁ, Jiřina. Akademická YMCA v Československu a její příspěvek k formování studentstva a inteligence. Praha: *Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et Historica*. Č. 1 (1967), str. 85.

5.2 Součkovy role

Součka v jeho vystupování ovlivňovalo nepochybně velké množství povahových rysů, subjektivně zpracovaných zkušeností i rolí, ve kterých působil. Nyní se tedy pokusím shrnout nejvýznamnější z těchto Součkových rolí a načrtnout, jak se jejich vrstvení mohlo projevit a směřovat ho na jeho dráze.

Souček byl manžel a otec, v tradičním středostavovském pojetí tedy stále ještě „hlava rodiny“ s vřelými citovými vazbami k jejím členkám a s pocitem odpovědnosti za jejich zabezpečení. Součkova dcera Lydie se ve zkoumaném období nacházela v křehkém věku dospívání, a právě okolo ní se točila přinejmenším část Součkových kalkulací o přítomnosti a výhledů do budoucnosti. Jako rodič se snažil Souček zajistit dceři možnost kvalitního studia a tím i možnost v budoucnu se nějakým způsobem realizovat. Ve volbě zaměření zřejmě Lydii ponechával relativní volnost, ale vzhledem ke svému silnému vztahu ke vzdělání a zřejmě i dceřiným podděděným talentům chtěl zajistit, aby mohla Lydie studovat na kvalitních institucích.

Dále byl Souček teologem a profesorem na bohoslovecké fakultě. Samotná role profesora na univerzitě je specifická, protože znamená nutnost skloubit vědeckou práci s prací pedagogickou. Být akademikem na bohoslovecké fakultě s sebou ovšem přináší ještě další zajímavá specifika. Akademické prostředí je často určitým mikrosvětlem s vlastními zvyky a pravidly a ač primární habitus lidé získávají z domova, sekundární mohou často načerpat právě tady a nebývá o nic méně silný.²¹⁹ Na málokteré jiné fakultě ovšem sdílí většina pedagogů nejen zkušenost vědeckou, ale také vrcholně praktickou. Až na naprosté výjimky zde téměř všichni vyučující vystudovali teologii a po studii určitou dobu působili jako duchovní v konkrétních evangelických sborech. Ani po přechodu k plnému úvazku na fakultě tuto složku své činnosti obvykle úplně neopustili. Sám Souček kupříkladu opakovaně kázal na různých místech i během svého profesorského působení. Proč tato skutečnost stojí za pozornost? Do určité míry by se totiž dalo říci, že habitus profesorů na bohoslovecké fakultě je jakousi hybridní kombinací habitů akademika a habitů faráře, duchovního. Jisté paralely by se pravděpodobně daly najít i u jiných oborů (např. u některých mediků kombinujících vědeckou a učitelskou činnost s praktickým výkonem lékařské profese atd.). Toto téma skýtá prostor pro další výzkum. Já bych ovšem nyní ráda vystihla některé podstatné

---

²¹⁹ FRANC, Martin a kol. *Habitus českých vědců 1918-1968: Příklad dvou generací*. 1. vydání. Praha: Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, 2021., str. 12.

momenty, které dle mého názoru zapříčiňuje právě tato zvláštní kombinace akademické a prakticky-teologické zkušenosti.

Akademické prostředí je do velké míry autonomní. Právě tato jeho autonomie – obvykle i institucionálně garantovaná – je koneckonců jednou ze základních podmínek fungování svobodného bádání. Loajalita vůči akademické sféře je pěstována, jedná se ale především o věrnost základním sdíleným principům, pravidlům, metodám. Konkrétní duchovní jsou naproti tomu „služebníky Slova Božího“, ale též zaměstnanci své církve. I jim je zaručena jistá míra osobní autonomie, v protestantských církvích zvláště. Loajalita vůči církvi i vůči jejímu konkrétnímu vedení ovšem musí být nějakým způsobem zachována a autonomie zde má své limity. Ve chvíli, kdy dochází k nepřijatelnému vybočení a je ohrožena čistota věrouky nebo kýžený mravní stav církve, může být přikročeno k disciplinaci problematického jedince.

Teologie jako vědecký obor bývá pěstována na vytříbené teoretické úrovni (byť praktická teologie je samozřejmě také součástí vyučovaného curricula). Řešené otázky i pokládané odpovědi směřují k vycizelování jádra věrouky, jež bude předáváno dál především elitám – dalším budoucím akademikům a jednotlivým duchovním. Zkušenost výkonu konkrétního duchovního povolání ale stále připomíná, co je skutečným cílem tohoto snažení. Bohoslovecké fakulty mají vychovávat budoucí pastýře, kteří budou opečovávat konkrétní věřící v jejich rozmanitých životních situacích, předávat víru dalším generacím a v ideálním případě ji i misijně rozšiřovat. Dvojí akcent tedy teologové dostávají i při tříbení svých komunikačních prostředků. V akademickém prostředí je často používán vysoce odborný a specializovaný jazyk, komukoliv stojícímu mimo toto prostředí mnohdy stěží srozumitelný. Má-li ovšem někdo každou neděli kázat ve sboru, musí sestoupit na úroveň obecně srozumitelného jazyka. A i pečlivě teologicky vytříbené myšlenky se musí naučit do tohoto jednoduššího jazyka transformovat. V neposlední řadě otevírá působení faráře také nové sociální obzory. Akademická obec je často relativně uzavřenou „bublinou“, ve které se pohybují lidé s podobným rodinným zázemím, ekonomickým zaopatřením, společenskými zvyklostmi. Zato pastorační působení ve sboru může duchovního přivést k setkání s mnohem rozmanitějšími a širšími sociálními kruhy. Rozmanitost takových zkušeností může být ještě znásobena několikerým stěhováním mezi místy působnosti, které je pro duchovní obvyklé. J. B. Souček takto působil kupříkladu v Krabčicích, drobné obci v Polabské nížině o několika stech obyvatelích. Je více než pravděpodobné, že se tak dostal do blízkého kontaktu

s velmi odlišnými vrstvami než při svém pobývání v Praze, a mohl lépe nahlédnout i odlišná témata a problémy, které byly pro tyto vrstvy podstatné.

Loajalitu vůči církvi a jejímu vedení tedy Souček pociťoval nepochybně. Mohla u něj být ovšem ještě zesílena úřednickou zkušeností přímo z práce pro církevní vedení. Taková práce „v útrokách“ instituce totiž umožňuje snáze pochopit administrativní, právní i hospodářské obtíže, které musí být při chodu instituce řešeny. Osoba, která se na tomto procesu přímo podílí, pak může být přeci jen shovívavější v hodnocení různých rozhodnutí činěných vedením. Je si totiž vědoma komplexnosti takového rozhodování. Obzvlášť u českých protestantů navíc nelze opominout i možný vliv hluboce zakořeněné zkušenosti přežívající minority.

5.3 Součkova sebereflexe

Autobiografický pohled nemůže být pro historika bernou mincí. Přesto snad stojí za to v závěru seznámit čtenáře i se Součkovým sebehodnocením. I on totiž poskytuje některé zajímavé podněty, které mohou pomoci pochopit jeho jednání, vstupování do veřejného prostoru i opatrné mlčení. Sám hodnotí ve své konvokační přednášce z května 1952 svou pozici ve srovnání s velikány jakými pro něj jsou kupříkladu J. L. Hromádka nebo K. Barth takto: „*Chybí mi však mnoho do jejich originality, myšlenkové průraznosti i syntetické mohutnosti – snad ještě prostěji a ústředněji řečeno: do jejich odvahy myšlenkové a namnoze i životní. Proto u mne věci dopadnou často znatelně krotší a jaksi šedší než u nich. Jsem si toho vědom, někdy velmi intenzivně, a snažím se korigovat a revidovat. Ale nikdo nemůže ku postavě své přidat loket jeden! A tak musím své kolegy, studenty i ostatní přátele prosit, aby mne brali tak, jak jsem, a byli se mnou trpěliví.*“²²⁰

Souček se ovšem nevyjadřuje pouze abstraktně. Ve svém dopise do Ženevy hodnotí konkrétní kroky vlastní i kroky celé evangelické církve. „*Mne tíží – a je to skutečné břemeno, které mi leží na duši – že naše slabost v nynější krizi byla také – a to pro křesťany na prvním místě – odplatou našich vlastních hříchů. Svůj nový život po osvobození jsme začali v duchu nezřízeného a bezuzdného nacionalismu. Bylo to přirozené a snad ne vyhnutelné jako reakce na utrpení a ponížení okupace, avšak přece to byl duch falešný a odpovědní mužové našeho národa se mu měli postavit na odpor. Odpovědnost nás všech za to je veliká. My v církvi, nebo alespoň většina z nás, jsme to viděli a pokoušeli se něco proti tomu dělat, ale naše úsilí bylo spíš chabé. Sebe*

---

²²⁰ SOUČEK, Josef Bohumil. *Slovo – člověk – svět*. 1. vydání. Praha: Kalich, 1982., str. 158.

nevyjímám. Bezpochyby jsem viděl situaci velmi jasně, v nacionalismu jsem vždycky spatřoval hlavní prokletí naší doby a vývojem událostí jsem byl velice sklíčen, avšak nevykonal jsem nic jiného, než že jsem napsal pár článků, kázal několik kázání a příležitostně o této věci hovořil s přáteli a studenty – to vše nebylo příliš mocné ani příliš odvážné. Konkrétním výrazem tohoto nacionalistického ducha byl odsun sudetských Němců. Od počátku jsem byl vnitřně proti tomu, ale byl jsem v tom značně izolován a mnoho jsem nemohl udělat a také jsem neudělal. Štít protestantských církví je v této záležitosti neposkrvněný do té míry, že se neúčastnily tahanic o německý majetek (účastnit, resp. zajímat se o to se začaly, až když nám dr. Wehrenfennig řekl, že by to přivítal), že se snažily, jak mohly ochránit jednotlivé německé faráře a pomoci jim a že se vcelku nedaly celou tou horečkou nakazit. Avšak daly se svést k protestu proti rezolucím Světové rady církví, týkajícímu se odsunu, jakkoli protestu umírněnému a důstojnému. A neoficiálně jsme se formou knížky dr. Bednáře podíleli na onom žalostném pokusu obhájit neobhajitelné. Jsem jen rád, že oficiální církev odmítla brožuru dr. Bednáře vydat jako církevní publikaci. To je jistě minimum když církev nevidí cestu, jak by mohla proti takovýmto opatřením něco podniknout, alespoň mlčí a nepokouší se je obhajovat.²²¹ „Pár“ článků, několik kázání a hovory s přáteli a studenty tedy Souček hodnotí jako nedostačující přínos k případné proměně atmosféry a zamezení negativním zvrátům. Je ale pochopitelné, že do takového hodnocení se může pustit pouze zpětně a sám nezmiňuje ani zda si umí představit nějaké jiné varianty vlastního angažmá.

5.4 Shrnutí

Pohled na Josefa Bohumila Součka za třetí republiky alespoň zčásti nastiňuje, co všechno může mít vliv na postoje a veřejné působení konkrétního jedince. I když se zaměříme na jedno ohraničené období, nutně musíme přihlídnout k nitkám, které sahají do doby hluboce předcházející i dalece následující. Myšlenky a jednání každého člověka vyrůstají z podhoubí vědomých přesvědčení, sociálních struktur, jejichž je součástí, a hranic, které vytyčuje dobový kontext. Stojí-li před naším pohledem aktivní křesťan, který žije „sub specie aeternitatis“, ovlivňuje to jeho pohled na svět velmi zásadně. Přesto neexistuje žádný jednotný křesťanský pohled na konkrétní události, a to ani v jedné církvi, v jednom období a prostoru, ba dokonce ani ve velmi úzce provázané skupině. Odlišnost perspektiv způsobuje jak různé rodinné a společenské zázemí, tak kombinace zastávaných rolí a

---

²²¹ ČEJKA, Marek, HANUŠ, Jiří (ed). *Křesťané a socialismus*. Čítanka textů: 1945-1989. Díl 2. 1. vydání. Brno: CDK, 2009., str. 57-58.

v neposlední řadě i rozličné myšlenkové vlivy a to, jak se k nim aktér sám staví a jak si je pro sebe zpracovává. J. B. Souček tedy svými postoji, v některých bodech konformními, v jiných polemickými, neoddiskutovatelně přispěl k vnitřnímu vývoji Českobratrské církve evangelické za třetí republiky i později a přinejmenším zčásti zanechal stopu i v dobovém diskurzu. Řada věcí mu byla vytýkána a kriticky se ke svému společenskému přínosu vyjadřoval i on sám. Přesto byla nepochybně jeho role důležitá. Ač ve veřejném prostoru nedosahoval výraznosti svého kolegy J. L. Hromádky, neznamená to, že by jeho osobité myšlenkové přínosy zůstávaly naprosto bez odezvy a nenašly si svou cestu k ovlivňování dalších lidí.

I Souček ale nepochybně jistým dílem přispěl k formování zúženého a zdánlivě značně homogenního diskurzu třetí republiky, který mimo jiné usnadnil i cestu čs. komunistů k moci. Otázka, nakolik je možné vnášet kritické akcenty při přisvojení sdíleného „jazyka doby“, zůstává otevřena i dnes. Určitá míra přizpůsobení se dobovému vyjadřování je zřejmě nutná, aby se aktér sám z diskuse úplně nevyloučil a bylo mu nasloucháno. Je ovšem sporné, v jaké míře je takové přizpůsobení nutné a v jaké se stává kontraproduktivním, protože rozmlžuje odlišné pohledy a důrazy, které se aktér snaží veřejnosti předložit.

Bibliografie

Prameny

1) archivní

Soukromý archiv J. Roskovce.

Ústřední archiv Českobratrské církve evangelické v Praze. Archivní fond: Pzst. J. B. Souček.

2) publikované

BARTH, K. *Bohoslovecké předpoklady pro výstavbu církve*. Praha: Kalich, 1936.

HROMÁDKA, Josef Lukl. *Don Quijote české filosofie*. 1. vydání. Praha: Jan Laichter, 1947.

HROMÁDKA, Josef Lukl. Všední život a ideály. Praha: Křesťanská revue. Roč. 8 (1935), č. 8. Praha: 15. května 1935. str. 225-229.

HROMÁDKA, Josef Lukl. *Zásady Českobratrské církve evangelické*. Druhé vydání. Praha: Synodní rada Českobratrské církve evangelické, 1932.

LAICHTER, František, LACH, Jiří. *O umlčené kulturní epoše: Kus nakladatelské historie*. 1. díl. Praha: Academia, Eman, 2021. ISBN 978-80-200-3213-3.

MACHOVEC, Milan. J. L. Hromádka – pohledem zvenčí. Praha: Křesťanská revue. Roč. 58 (1991), č. 6., str. 138-142.

MASARYK, Tomáš Garrigue. *Moderní člověk a náboženství*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2000. ISBN 80-902659-4-4.

ODLOŽILÍK, Otakar. *Deníky z let 1924-1948. /I. 1924-1939/*. Praha: Výzkumné centrum pro dějiny vědy, společné pracoviště Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR a Univerzity Karlovy v Praze, 2002. ISBN 80-238-9887-6.

ODLOŽILÍK, Otakar. *Deníky z let 1924-1948. /II. 1939-1948/*. Praha: Výzkumné centrum pro dějiny vědy, společné pracoviště Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR a Univerzity Karlovy v Praze, 2003. ISBN 80-238-9887-6.

REJCHRT, Miloš. *O něco svobodnější: Rozhovory*. Praha: Kalich, 2002. ISBN 80-7017-805-1.

SLÁMA, Vlastimil. *Miscellanea exigua: Sborníček prací dr. J. B. Součkoví*. Praha: Spolek posluchačů Husovy čs. evangelické fakulty bohoslovecké v Praze, 1946.

SOUČEK, Josef Bohumil. *Církev a veřejnost*. Praha: KSML, 1941.

SOUČEK, Josef Bohumil. Kde je chyba luterství? Praha: Křesťanská revue. Roč. 7 (1933), č.1, str. 17-21.

SOUČEK, Josef Bohumil. *Mladý evangelik a veřejný život*. Praha: Svaz SČME-YMCA, 1936.

SOUČEK, Josef Bohumil. *Slovo – člověk – svět*. 1. vydání. Praha: Kalich, 1982.

SOUČEK, Josef Bohumil. *Víra a svět*. 1. vydání. Praha: Jan Laichter, 1948.

TROJAN, Jakub S. *Rozhovory s pamětí. I. díl*. Středokluky: Zdeněk Susa, 2010. ISBN 978-80-86057-63-7.

Dopis z Německa. Praha: *Křesťanská revue*. Roč. 6 (1933), č. 7., str. 207-210.

Cesty „německých křesťanů“. Praha: *Křesťanská revue*. Roč. 7 (1933), č. 1., str. 51-55.

Literatura

ABRAMS, Bradley F. *The Struggle for the Soul of the Nation: Czech Culture and the Rise of Communism*. Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2005. ISBN 9780742530232.

BERGER, Stefan, FELDNER, Heiko, PASSMOR, Kevin (eds.). *Jak se píšou dějiny: Teorie a praxe*. 1. vydání. Brno: CDK, 2016. ISBN 978-80-7325-398-1.

BRENNER, Christiane. *Mezi Východem a Západem: České politické diskurzy 1945-1948*. 1. vydání. Praha: Argo, 2015. ISBN 9788025713990.

BROKLOVÁ, Eva. Emanuel Rádl mezi Čechy a Němci. In: RÁDL, Emanuel. *O německé revoluci. K politické ideologii sudetských Němců*. 1.vydání. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2003., str. 7-22.

CONNELLY, John. *Zotročená univerzita*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2008. ISBN 9788024611853.

- ČEJKA, Marek, HANUŠ, Jiří (ed). *Křesťané a socialismus: Čítanka textů: 1945-1989*. Díl 2. 1. vydání. Brno: CDK, 2009. ISBN 978-80-7325-199-4.
- FIALA, Petr, HANUŠ, Jiří. *Katolická církev a totalitarismus v Českých zemích*. Brno: CDK, 2001. ISBN 80-85959-98-4.
- FILIPI, Pavel. *Do nejhlubších hlubin: K stému výročí narození J. L. Hromádky*. 1. vydání. Praha: Kalich, 1990. ISBN 80-7017-132-49.
- FRANC, Martin a kol. *Habitus českých vědců 1918-1968: Příklad dvou generací*. 1. vydání. Praha: Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, 2021. ISBN 978-80-88304-65-4.
- GIBELLINI, Rosino. *Teologické směry 20. století*. Praha: Karmelitánské nakladatelství, 2011. ISBN 978-80-7195-177-3.
- HALAMA, Jindřich. K pojetí dějin u J. L. Hromádky. In: *Studie a texty Evangelické teologické fakulty*. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Evangelická teologická fakulta, 2009. Č. 1., str. 124-141.
- HALAMA, Ota, ROSKOVEC, Jan (ed.). *Sto let evangelické teologické fakulty v Praze*. Praha: Evangelická teologická fakulta Univerzity Karlovy, 2019. ISBN 978-80-270-6975-0.
- HOLANOVÁ, M. (ed.). *Dějiny Komunistické strany Československa v datech*, Praha, Svoboda 1984.
- IGGERS, Georg G. *Dějepisectví ve 20. století*. 1. vydání. Praha: NLN, 2002. ISBN 80-7106-504-8.
- JANOUŠEK, Pavel. Rok před. In: *Rok 1947. Česká literatura, kultura a společnost v období 1945-1948*. Materiály z konference pořádané Ústavem pro českou literaturu AV ČR 11.-13. června 1997 v Praze. Praha: Ústav pro českou literaturu Akademie věd České republiky, 1998, str. 13-26.
- KAPLAN, Karel. *Nekrvavá revoluce*. Praha: Mladá fronta, 1993. ISBN 80-204-0145-8.
- KAPLAN, Karel. *Pět kapitol o únoru*. 1. vydání. Brno: Doplněk, 1997. ISBN 80-85765-73-X.

KLIMEK, Antonín. *Boj o hrad I. Hrad a Pětka (1918-1926)*. Praha: Panevropa, 1996. ISBN 80-85846-06-3.

LATA, Jan. Vertreibung und Aussiedlung in der kirchennahen Presse in den Jahren 1945-1947. In: *Religion in den böhmischen Ländern 1938-48*. Mnichov: R. Oldenbourg Verlag, 2007., str. 341-372.

MATĚJKA, Ondřej. „Jsou to berani, ale můžeme je využít.“ Čeští evangelíci a komunistický režim 1948-1956. Praha: Soudobé dějiny. Roč. 14 (2007), č. 2-3 (2007), str. 305-340.

McLEOD, Hugh. *Náboženství a lidé západní Evropy (1789-1989)*. 1. vydání. Brno: CDK, 2007. ISBN 978-80-7325-124-6.

NĚŠPOR, Zdeněk R. *Století evangelických časopisů 1849-1948*. 1. vydání. Praha: KALICH, 2010. ISBN 978-80-7017-141-7.

NĚMEČEK, Jan a kol. *Československo a krize demokracie ve střední Evropě ve 30. a 40. letech XX. Století: Hledání východisek*. Praha: Historický ústav AV ČR, 2010. ISBN 978-80-7286-156-9.

PAXTON, Robert O. *Anatomie fašismu*. Praha: NLN, 2007. ISBN 978-80-7106-811-2.

PEHR, Michal. *Zápas o nové Československo 1939-1946: Válečné představy a poválečná realita*. 1. vydání. Praha: NLN, 2011. ISBN 978-80-7422-082-1.

PÍŠKULA, Jiří, MORÉE, Peter C. A. *Nejpokrokovější církevní pracovník*. 1. vydání. Praha: Eman, 2015. ISBN 978-80-88060-03-1.

RYCHLÍK, Jan. *Československo v období socialismu 1945-1989*. 2. vydání. Praha: Vyšehrad, 2022. ISBN 978-80-7601-334-6.

SCHULZE WESSEL, Martin, ZÜCKERT, Martin (Hg.). *Handbuch der Religions- und Kirchengeschichte der böhmischen Länder und Tschechiens im 20. Jahrhundert*. München: R. Oldenbourg Verlag, 2009. ISBN 978-3-486-58957-3.

ŠIKLOVÁ, Jiřina. Akademická YMCA v Československu a její příspěvek k formování studentstva a inteligence. Praha: Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et Historica. Č. 1. (1967), str. 61-94.

ŠIMSA, Jan. Josef B. Souček – orientační osobnost. PROTESTANT – nezávislý evangelický měsíčník. Č. 9 (2002) [online]. [cit. 26. 11. 2022] Dostupné z:

<https://protestant.evangnet.cz/josef-b-soucek-orientacni-osobnost>

ŠMÍD, Marek. *Vatikán a německý nacismus 1923-1945*. Praha: Triton, 2019. ISBN 978-80-7553-668-6.

ŠTEFAN, Jan. *Karl Barth a ti druzí. Pět evangelických theologů 20. století. Barth – Brunner – Tillich – Althaus – Iwand*. 1. vydání. Brno: CDK, 2005.

WERNISCH, Martin. *Politické myšlení evropské reformace*. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 2011. ISBN 978-80-7429-039-8.